

სსიპ - ივანე ჯავახიშვილის სახელობის

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

სოციალურ და პოლიტიკურ მეცნიერებათა ფაკულტეტი

საერთაშორისო ურთიერთობების საბაკალავრო პროგრამა

მარიამ ივანიაძე

**ბირთვული განიარაღება და რეჟიმის უსაფრთხოების დილემა: აშშ-ის
მაიძულებელი დიპლომატია და ლიბიის სტრატეგიული გათვლა
რეჟიმის გადასარჩენად**

ნაშრომი შესრულებულია საერთაშორისო ურთიერთობების ბაკალავრის აკადემიური
ხარისხის მოსაპოვებლად

თბილისი,

2026

აბსტრაქტი

თანამედროვე საერთაშორისო სისტემაში, სადაც ბირთვული იარაღი აქტიურ შემაკავებელ მექანიზმს წარმოადგენს, სახელმწიფოთა დენუკლარიზაციის შემთხვევების შესწავლა განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია. წინამდებარე ნაშრომი ლიბიის მაგალითზე განიხილავს ამერიკის შეერთებული შტატების მაიძულებელი დიპლომატიის ეფექტურობას, რაც საერთაშორისო ურთიერთობების ისტორიაში ნებაყოფლობითი განიარაღების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი პრეცედენტია.

კვლევის მიზანია, გამოვლინდეს ის ძირითადი ფაქტორები, რომლებმაც აიძულეს მუამარ კადაფი, 2003 წელს მიეღო დენუკლარიზაციის გადაწყვეტილება. ჰიპოთეზის თანახმად, ლიბიის მიერ 2003 ბირთვულ განიარაღების შესახებ შეთანხმების დადება განაპირობა აშშ-ის მაიძულებელმა დიპლომატიამ და კადაფის სურვილმა, შეენარჩუნებინა ძალაუფლება/რეჟიმი.

საკითხის სიღრმისეული ანალიზისათვის კვლევაში გამოყენებულია სტრატეგიული რეალიზმის ჩარჩო, რომელიც უკეთ ხსნის ბირთვული განიარაღების გადაწყვეტილების მიღების რაციონალურ ბუნებას. მეთოდოლოგიური თვალსაზრისით, ნაშრომი თვისებრივ მეთოდებს ეფუძნება. კერძოდ, გამოყენებულია კონტენტ-ანალიზისა და სამაგიდო (დოკუმენტურ) კვლევების მეთოდები. ოფიციალური დოკუმენტებზე, საჯარო გამოსვლებსა და ექსპერტთა ნაშრომებზე დაყრდნობით ნაშრომი დეტალურად განიხილავს თემის ირგვლივ არსებულ თეორიულ თუ ფაქტობრივ მასალას.

საკვანძო სიტყვები: მაიძულებელი დიპლომატია, ლიბია, ამერიკის შეერთებული შტატები, დენუკლარიზაცია, რეჟიმის უსაფრთხოების დილემა, აშშ-ლიბიის ურთიერთობები

Abstract

In the contemporary international system, where nuclear weapons serve as an active deterrent mechanism, studying cases of state denuclearization is particularly crucial. Using Libya as a case study, this paper examines the effectiveness of United States coercive diplomacy, which represents one of the most significant precedents of voluntary disarmament in the history of international relations.

The purpose of the study is to identify the key factors that forced Muammar Qaddafi to make the decision to denuclearize in 2003. According to the hypothesis, Libya's conclusion of the 2003 nuclear disarmament agreement was driven by U.S. coercive diplomacy and Qaddafi's desire to maintain his power/regime.

For an in-depth analysis of the issue, the study utilizes the framework of strategic realism, which better explains the rational nature of nuclear disarmament decision-making. From a methodological standpoint, the paper is based on qualitative methods. Specifically, content analysis and desk (documentary) research methods are employed. Relying on official documents, public speeches, and expert works, the paper thoroughly examines the theoretical and factual materials surrounding the topic.

Keywords: Coercive diplomacy, Libya, United States, denuclearization, regime security dilemma, U.S.-Libya relations.

სარჩევი

შესავალი	5
კვლევის დიზაინი და მეთოდოლოგია	11
თეორიული ჩარჩო	13
ლიტერატურის მიმოხილვა	14
საკვანძო ტერმინების განმარტება.....	19
თავი 1. აშშ-ის მაიძულებელი დიპლომატია ლიბიის წინააღმდეგ - ისტორიული ქრონოლოგია, სანქციები და გამომწვევი ფაქტორები.....	20
1.1. ორმხრივი და მრავალმხრივი სანქციების გავლენა ლიბიის ეკონომიკაზე	20
1.2. კლინტონის ადმინისტრაციის საიდუმლო მოლაპარაკებები (1999-2000) და პირველადი გარანტიები ლიბიის მიმართ	28
1.3. ბუშის დოქტრინა და ერაყში ინტერვენცია (2003)	31
თავი 2. რეჟიმის უსაფრთხოების დილემა.....	38
2.1. პრიორიტეტების ცვლილება 2003 წლის მოვლენების ფონზე რეჟიმის შენარჩუნების მოტივით.....	38
2.2. კადაფის რაციონალური არჩევანი და ბირთვული ამბიციების დათმობის გადაწყვეტილების მიღების პროცესი.....	45
თავი 3. შეთანხმება ბირთვული განიარაღების შესახებ - პროცესი და შედეგები	48
3.1. დენუკლეარიზაციის „ფასი“ - მხარეებს შორის წამოყენებული პირობები და გარანტიები	48
3.2. ბირთვული ტექნოლოგიების გატანა და ლიბიის მიერ დიპლომატიური იმიჯის აღდგენის მცდელობა.....	51
3.3. დენუკლეარიზაციის გავლენა რეჟიმის უსაფრთხოებაზე გრძელვადიან პერსპექტივაში	54
საკითხის თეორიულ ჭრილში განხილვა	57
კვლევის ძირითადი მიგნებები და დასკვნა.....	60
გამოყენებული ლიტერატურა:	64

შესავალი

მოცემული ნაშრომი იკვლევს ლიბიასა და აშშ-ს შორის 2003 წელს დადებულ სტრატეგიულ გარიგებას, მის წინაპირობებსა და შედეგებს. ლიბიის დენუკლეარიზაცია საერთაშორისო ურთიერთობების დისციპლინაში წარმოადგენს ერთ-ერთ ყველაზე კონტროვერსიულ ქეისს - სახელმწიფომ, რომელმაც უსაფრთხოების უზრუნველყოფის მიზნით ნებაყოფლობით დათმო ბირთვული იარაღი, რეალურად, პასუხად უფრო დიდი საფრთხე მიიღო. 2003 წლის შეთანხმება იყო სტრატეგიული არჩევანი, სადაც „მასობრივი განადგურების იარაღის პროგრამების შენარჩუნების ფასი ბევრად აღემატებოდა მის სარგებელს“ (Bowen, 2012). გადადგმული ნაბიჯი არ ყოფილა სპონტანური ხასიათის, ეს იყო აშშ-ის მრავალწლიანი მაიძულებელი დიპლომატიის შედეგი, რაც მოიცავდა როგორც მკაცრ სანქციებს, ისე ფარული დიპლომატიური მოლაპარაკებების წარმოებას. ლიბიის მხრიდან ბირთვული პროგრამების გაუქმების შესახებ მიღებული გადაწყვეტილება გარდამტეხი მომენტი აღმოჩნდა აშშ-თან ურთიერთობების კუთხით. აღსანიშნავია, რომ 1991 წელს სამხრეთ აფრიკის რესპუბლიკის მიერ გადადგმულმა მსგავსმა ნაბიჯმა, ხოლო 2003 წელს აშშ-ის ერაყში ინტერვენციამ მნიშვნელოვანი გავლენა მოახდინა ლიბიის გადაწყვეტილებაზე, აერჩია დამთმობი სტრატეგია. სამხრეთ აფრიკის რესპუბლიკის შემთხვევაში, ბირთვულ იარაღზე უარის თქმის მიზანი შიდა სტაბილურობის მიღწევა იყო - იმჟამინდელი ხელისუფლება მიზნად მომალე ხელისუფლების მიერ ბირთვული ტექნოლოგიების არასწორად გამოყენების პრევენციას ისახავდა (Ogunnubi, 2022). რაც შეეხება ლიბიას, კადაფმა უკანასკნელი სავაჭრო ბერკეტი ერაყში მიმდინარე მოვლენების ფონზე დათმო (Pauly, 2025). ცხადია, დენუკლეარიზაციის გადაწყვეტილების მიღების შემდგომ პერიოდში მალევე გამოიკვეთა სტრატეგიული გარიგებით გათვალისწინებული სარგებელი. 2004 წლის 27 იანვარს აშშ-ში ლიბიამ 55 000 ფუნტი (დაახლოებით 25 ტონა) ბირთვული პროგრამის დოკუმენტაცია და აღჭურვილობა გადააგზავნა. საპასუხოდ, 2006 წლის 15 მაისს აშშ-მა ოფიციალურად აღადგინა დიპლომატიური ურთიერთობები ლიბიასთან

და იგი „ტერორიზმის დამფინანსებელი ქვეყნების“ სიიდან ამოიღო (Arms Control Association, 2021).

დაახლოებით 30 წლის განმავლობაში აშშ-ისთვის, ევროპოსთვის, აფრიკისათვის, შუა აზიისთვისა და ზოგადად, საერთაშორისო საზოგადოებისთვის ლიბია პრობლემურ აქტორს წარმოადგენდა. მნიშვნელოვანი პოლიტიკური ცვლილებები ჯერ კიდევ 1999 წლიდან დაიწყო, როდესაც ლიბიის მთავრობამ ჰააგის ტრიბუნალს ლოკერბის თავდასხმის ორი ეჭვმიტანილი პირი გადასცა. კლინტონის ადმინისტრაციის დროს დაწყებულმა ფარულმა მოლაპარაკებებმა (1999-2000) საფუძველი ჩაუყარა ლიბიასა და აშშ-ს შორის ურთიერთობების დასტაბილურებასა და პირველადი პირობის წამოყენებას: რეჟიმი არ ჩამოიშლებოდა, თუ ლიბია დათმობაზე წავიდოდა (Jentleson & Whytock, 2005). შესაბამისად, ლიბიის „სტრატეგიული გათვლა“ ორმხრივი იყო: აშშ-მა ქვეყანას შესთავაზა იზოლაციიდან გამოსვლა და რეჟიმის ლეგიტიმაცია, სანაცვლოდ კი მოითხოვა აქტორის ბირთვული ამბიციების დათმობა. ამრიგად, ლიბიის ბირთვული განიარაღებაზე მოლაპარაკებები გაცილებით ადრე დაიწყო, ვიდრე ომი ერაყში, რაც ცხადყოფს, რომ გადაწყვეტილების მიღების ერთ-ერთი მთავარი განმაპირობებელი ფაქტორი რამდენიმე წლით ადრე დაწყებული მოლაპარაკებების პროცესია.

ლიბიის დენუკლეარიზაციის გადაწყვეტილების მიღებისას გარკვეული გავლენა იქონია სანქციების დაწესებამაც. კონკრეტული ქეისი აჩვენებს, რომ სანქციებს შეუძლიათ შეცვალონ რეჟიმის ქცევა - განსაკუთრებით მაშინ, თუკი ის პოზიტიურ სტიმულებს უკავშირდება. შესაბამისად, სტრატეგიულად გამიზნული და გონივრულად მიღებული სანქციებისა და სტიმულების ერთობლიობა ეფექტურია (Cortright & Lopez, 2005). 1979 წელს აშშ-ის მთავრობამ ლიბია ტერორიზმის სპონსორი სახელმწიფოების ახლად შექმნილ სიაში შეიყვანა, რასაც მოჰყვა სანქციები სიაში მოხვედრილი ყველა სახელმწიფოს მიმართ - მათ შორის აღმოჩნდა ლიბიაც. ამას დაემატა მთელი რიგი სანქციები უკვე რეიგანის ადმინისტრაციისგან, შემდგომ

პროგრესულად შემავიწროვებელი სანქციები უშიშროების საბჭოსაგან და საბოლოოდ, „2001 წლის ILSA-ს გაფართოების აქტი“ (Arms Control Association, 2021). მიღებულმა მკაცრმა ზომებმა, მართალია, მყისიერად ვერ შეაჩერა ლიბიის სწრაფვა ბირთვული შეიარაღებისკენ, თუმცა, ფაქტია, რომ შორეულ პერსპექტივაში თავისი სიტყვა თქვა: 1993 წლისთვის ლიბიის მთლიანი შიდა პროდუქტის მაჩვენებელი, წინა წელთან შედარებით, 30%-ით დაეცა, ხოლო უმუშევრობამ ამავე წლისათვის 30%-ს მიაღწია. ინფლაციის მაჩვენებელი 1994 წლისათვის 40% იყო. უკიდურესად დასუსტებულმა ეკონომიკურმა მდგომარეობამ კადაფის რეჟიმი აშშ-ის მაიძულებელი დიპლომატიის მიმართ უფრო მგრძნობიარე გახადა - ვაშინგტონის წნეხის ზრდის პროპორციულად, ლიბიის მხრიდან წინააღმდეგობის შანსი მცირდებოდა (Jentleson & Whytock, 2005). წარმოქმნილმა პოლიტიკურმა და ეკონომიკურმა ვითარებამ, ბუნებრივია, კადაფის შეუქმნა აღქმა, რომ მისი რეჟიმის/ძალაუფლების შესანარჩუნებლად რაციონალური ქმედება იყო საჭირო.

აშშ-ის მიერ ლიბიის მიმართ გატარებული პოლიტიკა, რომელიც ჯერ კიდევ რეიგანის ადმინისტრაციის პერიოდში „რეჟიმის ცვლილების“ მცდელობით დაიწყო, კადაფი ეგზისტენციალური საფრთხის წინაშე დააყენა. აღსანიშნავია ისიც, რომ მოლაპარაკებების მცდელობის თავდაპირველ ეტაპზე აშშ ლიბიის ღიაობას იმავენაირად არ პასუხობდა (Jentleson & Whytock, 2005). კადაფი მიიჩნევდა, რომ დასავლეთის სამხედრო უპირატესობის ფონზე, მას მხოლოდ ბირთვული იარაღი აძლევდა აშშ-ის პირდაპირი ინტერვენციის შეკავების გარანტიას. თუმცა, 2003 წელს ეს აღქმა ფუნდამენტურად შეიცვალა. თუკი მანამდე ითვლებოდა, რომ არაკონვენციური იარაღის ფლობა უდრიდა ძალაუფლების შენარჩუნებას, შემდგომ ტოლობა რადიკალურად შეიცვალა და დენუკლეარიზაცია იქცა ერთადერთ გამოსავლად. რეჟიმის გადარჩენის სურვილმა, რომელიც კადაფს მანამდე აიძულებდა, დაპირისპირებოდა აშშ-ს, მაიძულებელი დიპლომატიის შედეგად, იგი მიიყვანა 2003 წლის შეთანხმებამდე.

სანქციებთან და ინტენსიურ დიპლომატიურ დიალოგთან ერთად, ცხადია, დენუკლარიზაციის გადაწყვეტილების მიღებაში თავისი წილი წვლილი შეიტანა 2003 წელს ერაყში მიმდინარე მოვლენებმაც. აშშ-ის ინტერვენციის ფონზე, ლიბიის ოფიციალური პირები ვაშინგტონთან დიალოგისას კომერციული თუ დიპლომატიური ურთიერთობების ნორმალიზებასა და, რაც მთავარია, სანქციების მოხსნას იმედოვნებდნენ. ამ ლოგიკით, ერაყში განვითარებული პროცესი ერთგვარი „წამაქეზებელი“ ფაქტორი აღმოჩნდა ლიბიისთვის, მიეღო ბირთვული განიარაღების გადაწყვეტილება. მეტიც, აღნიშნულმა მოვლენამ უფრო დააჩქარა მოლაპარაკებების პროცესი და ამ კუთხით, სანქციებზე ეფექტურიც აღმოჩნდა. თუმცა, ეს უკანასკლელი რჩება აუცილებელ წინაპირობად მაიძულებელი დიპლომატიის წარმატებისთვის - განსაკუთრებით იმ სფეროებში, რაც დენუკლარიზაციის გადაწყვეტილების მიღებას ხელს შეუწყობს (Cortright & Lopez, 2005).

შესაბამისად, ლიბიის გადაწყვეტილება, უარი ეთქვა ბირთვული პროგრამებზე, განპირობებული იყო არა ცალკეულად ინტენსიური მოლაპარაკებებით, ან სანქციებით, ან კიდევ ერაყში მიმდინარე პროცესებით, არამედ ჩამოთვლილი ყველა პოსტულატის კომბინაციით. რომ არა კადაფის შიში, რომ ერაყის შემდეგ ის გახდებოდა სამიზნე, ის არ წავიდოდა დათმობაზე, როგორც აშშ-ის მხრიდან რეჟიმის უსაფრთხოების გარანტიების გარეშე არ იქნებოდა მარტივი შეთანხმების მიღწევა. ეს არის მაიძულებელი დიპლომატიის წარმატებული ქეისი, რომელმაც გავლენა მოახდინა როგორც რეჟიმის სტაბილურობაზე ქვეყნის შიგნით, ისე საერთაშორისო სისტემაზე - ქვეყნის ფარგლებს გარეთ.

ეპოქაში, სადაც კონფლიქტებისას ბირთვული იარაღი კვლავაც რჩება ძლიერ შემაკავებელ მექანიზმად, სახელმწიფოთა დენუკლარიზაციის მაგალითების გამოკვლევა მნიშვნელოვანია განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც ლიბიაში განვითარებული მოვლენები დღემდე რჩება ბირთვული განიარაღების საწინააღმდეგო მთავარ არგუმენტად ირანისა და ჩრდილოეთ კორეისთვის. ნაშრომი

ამტიკიცებს, რომ ლიბიის მაგალითმა მინიმუმამდე დაიყვანა ბირთვული განიარაღების პერსპექტივა სხვა ავტორიტარული რეჟიმებისათვის, ვინაიდან მათი გადმოსახედიდან, სამხედრო ტექნოლოგიების დამთმობი გარიგება რეჟიმის დასასრულის დასაწყისის ტოლფასია. თანამედროვე პოლიტიკურ კონტექსტში, ირანისა და ჩრდილოეთ კორეის შემთხვევაში, სადაც უსაფრთხოების დილემა კვლავ მწვავედ დგას, ლიბიის მოდელის გააზრება გვეხმარება იმის დასაბუთებაში, რომ მაიდულებელი დიპლომატია მხოლოდ მაშინ არის ეფექტური, როდესაც აქტორს აქვს გარკვეული სახის ბერკეტი, რომელიც რეჟიმის გადარჩენას უზრუნველყოფს (George & Simons, 1994).

კონკრეტული ნაშრომი საშუალებას იძლევა, გადავიაზროთ ლიბიის დენუკლარიზაციის გადაწყვეტილების განმაპირობებელი ფაქტორები, მისი შედეგები და შექმნას ხედვა, თუ რა გავლენას ახდენს კონკრეტული მოვლენათა ჯაჭვი თანამედროვე საერთაშორისო სისტემასა და მასში მოქმედ ავტორიტარულ რეჟიმებზე. საკითხთან დაკავშირებით არსებობს უამრავი აკადემიური წყარო, რომელიც სხვადასხვა ჭრილში აანალიზებს აღნიშნულ მოვლენას, თუმცა, სტრატეგიული რეალიზმის თეორიულ ჩარჩოში განხილული ნაშრომები შედარებით მწირია, რაც, კვლევის აკადემიურ ღირებულებას მეტად ზრდის. გარდა ამისა, ლიბიის ქეისი რელევანტურია ძალისა და დიპლომატიის თეორიების დებატებისას და წარმოადგენს ერთგვარ ხიდს თეორიასა და პრაქტიკას შორის (Jentleson & Whytock, 2005).

ამგვარად, ნაშრომის საკვლევი კითხვა შემდეგნაირად ფორმულირდა: *რა ფაქტორებმა განაპირობა ლიბიის რეჟიმის მიერ 2003 წელს ბირთვული განიარაღების გადაწყვეტილების მიღება?* აღნიშნული კითხვა მიზნად ისახავს გამოიკვლიოს, თუ რატომ დათმო ლიბიამ ის, რაც მას იცავდა და რატომ გახდა ეს დათმობა მისი ერთადერთი რაციონალური არჩევანი.

კვლევის ჰიპოთეზის თანახმად, *ლიბიის მიერ 2003 ბირთვულ განიარაღების შესახებ შეთანხმების დადება განაპირობა აშშ-ის მაიძულებელმა დიპლომატიამ და კადაფის სურვილმა, შეენარჩუნებინა ძალაუფლება/რეჟიმი.*

საკვლევი კითხვისა და ჰიპოთეზის გათვალისწინებით, **დამოუკიდებელი** ცვლადია აშშ-ის მაიძულებელი დიპლომატია. **დამოკიდებული** ცვლადი 2003 წელს ლიბიის მიერ დენუკლეარიზაციის შეთანხმებაზე ხელის მოწერაა, ხოლო **შუალედური** ცვლადი არის კადაფის სურვილი, შეენარჩუნებინა ძალაუფლება/რეჟიმი. შესაბამისად, ცვლადებს შორის კავშირი მდგომარეობს იმაში, რომ აშშ-ის მაიძულებელი დიპლომატია გახდა გამომწვევი ფაქტორი, კადაფს 2003 წელს - რეჟიმის შენარჩუნების სურვილით - მიეღო გადაწყვეტილება ლიბიის ბირთვული განიარაღების შესახებ. ლიბიამ საფრთხედ აღიქვა აშშ-ის გაძლიერებული ჩართულობა როგორც რეგიონში მიმდინარე პროცესებში, ისე მასთან მოლაპარაკებების მიმდინარეობისას. ამრიგად, ლიბიის მიერ დენუკლეარიზაციის გადაწყვეტილება პირდაპირ კავშირშია კადაფის სურვილთან, შეინარჩუნოს ძალაუფლება და წავიდეს კონკრეტულ დათმობებზე აშშ-თან.

დამოუკიდებელი ცვლადის გასაზომად დეტალურად იქნება შესწავლილი მოლაპარაკებების პროცესში აშშ-ის მხრიდან წამოყენებული მოთხოვნები, მუქარების ინტენსივობა, მათი სარწმუნოება (Credibility of threat) და მასტიმულირებელი ფაქტორები. დამოუკიდებელი ცვლადის გასაზომად გამოყენებულია ალექსანდრ ჯორჯის მაიძულებელი დიპლომატიის ეფექტურობის 8 პირობა. ესენია: (1) იძულებითი დიპლომატიის მიზნების სიცხადე, (2) იძულების განმახორციელებელი სახელმწიფოს ხელმძღვანელობის ძლიერი მოტივაცია, მიიღოს იძულებითი დიპლომატიის ხარჯები და რისკები, (3) იძულებითი მოქმედების საკმარისი შიდა და საერთაშორისო მხარდაჭერა, (4) იძულების განმახორციელებლის ძლიერი ლიდერობა, (5) კრიზისის მოგვარების პირობების სიცხადე, (6) იძულების განმახორციელებლის მიერ სამიზნე სახელმწიფოს გონებაში გადაუდებელი მოქმედების აუცილებლობის

განცდის შექმნა, (7) სამიზნე სახელმწიფოში მიუღებელი ესკალაციის შიში და (8) იძულების განმახორციელებლის სასარგებლოდ მოტივაციის ასიმეტრია (იძულების განმახორციელებელი სახელმწიფო ბევრად უფრო მეტად უნდა იყოს მოტივირებული მიზნის მისაღწევად, ვიდრე სამიზნე სახელმწიფო - წინააღმდეგობის გასაწევად). ამათგან, პირველი 6 კრიტერიუმი აუცილებელია, თუმცა ბოლო 2 ერთგვარი კატალიზატორია მაიძულებელი დიპლომატიის წარმატებისათვის (George, 1991). შუალედური ცვლადის გაზომვის ინდიკატორებს წარმოადგენს კადაფის ღია გამოსვლები თუ დაუხურული საუბრები, რათა დადგინდეს ლიდერის აღქმა აღნიშნული მოვლენების ფონზე. შეფასდება კადაფის პოლიტიკური მანევრები: კერძოდ, რამდენად სწრაფად შეცვალა ლიბიამ რიტორიკა 2003 წელს. დამოკიდებული ცვლადის ოპერაციონალიზაცია კი მოიცავს აშშ-ლიბიას შორის დადებულ შეთანხმებების, ინსპექციის დაშვება-მიმდინარეობისა და ბირთვული განიარაღების პრაქტიკაში განხორციელების - ტექნოლოგიების ქვეყნიდან გატანის ანალიზს.

კვლევის დიზაინი და მეთოდოლოგია

კონკრეტულ ნაშრომში გამოყენებულია თვისებრივი კვლევის მეთოდები. კონკრეტულად, კონტენტ-ანალიზი და სამაგიდო (დოკუმენტური) კვლევები. აღნიშნული მეთოდების გამოყენებით შეგროვდება ფაქტობრივი მასალა და გაანალიზდება სახელმწიფოთა ნარატივები თუ სტრატეგიული მიდგომები.

კონტენტ-ანალიზი ტექსტის სიღრმისეულ და სისტემატურ შესწავლას გულისხმობს. ის კონკრეტულ ტექსტებში გამოკვეთილი ტენდენციებისა და შინაარსის ხელახლა ინტერპრეტირების საშუალებას იძლევა (წულაძე, 2020, გვ. 216). კონკრეტული კვლევის შემთხვევაში, შესწავლილი იქნება აშშ-ისა და ლიბიის ოფიციალური სტრატეგიული დოკუმენტები და ლიდერების საჯარო გამოსვლები. მეთოდის გამოყენება საშუალებას იძლევა, უფრო მკაფიოდ გამოვლინდეს სახელმწიფოთა ინტერესები და მათი სტრატეგიები ამ ინტერესების მისაღწევად. დოკუმენტური ანალიზი მოიცავს როგორც პირველწყაროების (სახელმწიფო

ოფიციალური დოკუმენტები, საერთაშორისო შეთანხმებები, ოფიციალური გამოსვლები), აგრეთვე, მეორეული წყაროების (აკადემიური სტატიები, ანალიტიკური ანგარიშები, პუბლიკაციები) დეტალურ კვლევას.

კვლევა ეყრდნობა Case-Study-ის კვლევის დიზაინს, რომელიც უზრუნველყოფს ერთი ან რამდენიმე აქტორის სტრატეგიული ქმედებების დეტალურ და კომპლექსურ ანალიზს. მისი გამოყენებით გაანალიზდება აშშ-ლიბიის ურთიერთობების დინამიკა 2003 წლის ლიბიის დენუკლეარიზაციის გადაწყვეტილების ფონზე. გარდა ქვეყნებს შორის ურთიერთობებისა, დეტალურად იქნება გამოკვლეული ის შიდა და გარე ფაქტორები, რამაც გავლენა მოახდინა მოვლენათა ჯაჭვის მსგავსად განვითარებაზე.

ცვლადებს შორის მიზეზ-შედეგობრივი კავშირების დასადგენად კვლევა ეყრდნობა პროცესის მიდევნების (Process Tracing) მეთოდს. პროცესის მიდევნებისას, მკვლევარი მოვლენის მხოლოდ საწყის მიზეზსა და საბოლოო შედეგს არ აკვირდება. ნაცვლად ამისა, იგი დეტალურად, ნაბიჯ-ნაბიჯ მიჰყვება მათ შორის არსებულ შუალედურ რგოლებს (მექანიზმებს), რათა დაამტკიცოს, თუ როგორ გამოიწვია კონკრეტულმა მიზეზმა კონკრეტული აღნიშნული შედეგი (Van Evera, 1997, pg. 64-67). მისი გამოყენებით, დადგენილია არა მხოლოდ ქრონოლოგიური თანხვედრა აშშ-ის ქმედებებსა და ლიბიის გადაწყვეტილებას შორის, არამედ გაანალიზებულია ის შუალედური მექანიზმები, რომლებიც კადაფის რაციონალურ გათვლებს უკავშირდება. კერძოდ, კვლევა მიჰყვება ლოგიკურ ჯაჭვს, რომლის მიხედვითაც აშშ-ის „მაიმულებელი დიპლომატია“ (დამოუკიდებელი ცვლადი) კადაფს უქმნის ეგზისტენციურ საფრთხეს, რაც შუალედური ცვლადის - რეჟიმის გადარჩენის სურვილის - საშუალებით გარდაიქმნება დენუკლეარიზაციის შესახებ საბოლოო გადაწყვეტილებად (დამოკიდებული ცვლადი). ამგვარი მიდგომით, ნაშრომი ასაბუთებს, რომ ლიბიის დენუკლეარიზაცია არ იყო შემთხვევითი მოვლენა. ეს გახლდათ აშშ-ის სტრატეგიული ზეწოლისა და რეჟიმის გადარჩენის მოტივით განპირობებული შედეგი.

თეორიული ჩარჩო

კვლევის თეორიულ ჩარჩოდ შერჩეულია სტრატეგიული რეალიზმი, რომლის ფუძემდებლადაც თომას შელინგი გვევლინება. თეორიის მთავარი იდეა ეხება იმას, თუ როგორ შეუძლიათ სახელმწიფო პირებს რაციონალურად გაუმკლავდნენ ბირთვული ომის საფრთხეებს. რეალიზმის სკოლის სხვა თეორიების მსგავსად, სტრატეგიული რეალიზმის მიხედვით, საგარეო პოლიტიკური საქმიანობა მორალური ღირებულებებისაგან თავისუფალი და რაციონალურია.

შელინგისათვის საერთაშორისო ურთიერთობები არის არა მხოლოდ კონფლიქტი, არამედ „ვაჭრობის“ პროცესი, სადაც მხარეები საკუთარი ინტერესების გატარებას არა მარტო ომით, არამედ დაპირებებითა და მუქარებით ცდილობენ. ავტორი მკაფიოდ განასხვავებს „უხეშ ძალას“ (Brute Force) და „იძულებას“ (Coercion). მისი ხედვით, „იძულებითი დიპლომატია“ არის არა მოწინააღმდეგის ფიზიკური განადგურება, არამედ მისი დარწმუნება იმაში, რომ კონკრეტული გარიგება/შეთანხმება მისთვის უფრო მომგებიანია, ვიდრე წინააღმდეგობის გაწევა (Schelling, 1966, Ch. 1). წარმატებული იძულება კი მოითხოვს „სარწმუნო მუქარას“, რომელიც მოწინააღმდეგეს აიძულებს, გადაწყვეტილების მიღებისას რაციონალურად აწონ-დაწონოს პერსპექტიული სარგებელი და დანაკარგი (Schelling, 1980, Ch. 2).

შესაბამისად, აღნიშნული თეორიის გამოყენებით ლიბიის ქეისში ვპოულობთ როგორც აშშ-ლიბიის მოლაპარაკების პროცესის, აგრეთვე, იმ შედეგების ახსნას, რომლებიც აშშ-ის იძულებითმა პოლიტიკამ, ურთიერთობების ცვლილების მცდელობამ და ქვეყნებს შორის „ვაჭრობამ“ გამოიღო. ლიბიის შემთხვევაში, აშშ-ის პოლიტიკა არ იყო მხოლოდ უბრალო სამხედრო მუქარა. აშშ-ის მაიძულებელმა დიპლომატიამ კადაფი დააყენა არჩევნის წინაშე, სადაც ერთ მხარეს ერაყის ომის ფონზე რეჟიმის ჩამოშლის სარწმუნო პერსპექტივა იყო, ხოლო მეორე მხარეს - დათმობაზე წასვლა. შელინგის თეორიის შესაბამისად, ლიბია მოქმედებდა როგორც რაციონალური აქტორი: მან ბირთვული პროგრამა, რომელიც თავდაპირველად

უსაფრთხოების გარანტი იყო, „გაცვალა“ რეჟიმის გადარჩენის სტრატეგიაზე. ამგვარად, სტრატეგიული რეალიზმის ჩარჩო საშუალებას იძლევა, ლიბიის დენუკლეარიზაცია აიხსნას არა როგორც საერთაშორისო ურთიერთობების ექსკლუზიური საკითხი, არამედ როგორც რაციონალური სტრატეგიული გადაწყვეტილება, რომელიც აშშ-ის მაიძულებელი დიპლომატიითა და რეჟიმის უსაფრთხოების აუცილებლობით იყო განპირობებული.

ლიტერატურის მიმოხილვა

საერთაშორისო ურთიერთობების დისციპლინაში 2003 წლის ლიბიის დენუკლეარიზაცია და აშშ-ის საგარეო პოლიტიკური სტრატეგია ერთ-ერთ ყველაზე აქტუალურ და სადებატო საკითხს წარმოადგენს. არსებული სამეცნიერო ლიტერატურა ცხადჰყოფს, რომ მრავალი ურთიერთგადამკვეთი წერტილის მიუხედავად, მკვლევრები ლიბიის დენუკლეარიზაციის ქეისში განსხვავებულად ხედავენ ისეთ საკითხებს, როგორებიცაა მოვლენათა ათვლის წერტილი, ბირთვული განიარაღების გადაწყვეტილების მთავარი მაპროვოცირებელი მიზეზები და მაიძულებელი დიპლომატიის ეფექტურობა.

ლიბიის დენუკლეარიზაციის პროცესის ათვლის წერტილზე საუბრისას, ავტორები განსხვავებულ ხედვებს ავითარებენ როგორც სივრცით, ისე დროით განზომილებაში. კერძოდ, ჯენტლსონი და უაითოკი თავიანთ ნაშრომში „ვინ “მოიგო“ ლიბია? ძალის დიპლომატიის დებატები და მისი შედეგები თეორიასა და პოლიტიკაზე“ (Jentleson, B. W., & Christopher A. Whytock. Who “Won” Libya?: The Force-Diplomacy Debate and Its Implications for Theory and Policy) აშშ-ის მაიძულებელი დიპლომატიის სტრატეგიას სამ ეტაპად ჰყოფენ, რომელთაგან პირველიც რეიგანის პრეზიდენტობის პერიოდია (1981-89) (Jentleson & Whytock, 2005). ამავე აზრს ავითარებს სკოტ ჰელფსტეინიც (Helfstein, S. “Friends Don’t Let Friends Proliferate”) და აშშ-ის ცალმხრივი სანქციების ამოქმედებას ათვლის წერტილად მიიჩნევს (Helfstein, 2010). რონალდ ბი (Bee, R. J. “Sanctions and nonproliferation”) მოვლენათა საწყის

ცენტრად, განსხვავებით ზემოხსენებული ავტორებისაგან, 1988 წლის ლოკერბის ტერაქტს მიიჩნევს, რამაც საფუძველი ჩაუყარა ლიბიის წინააღმდეგ მკაცრ საერთაშორისო სანქციებს (Bee, 2011). სრულებით განსხვავებული ხედვა აქვს ბაჰგატს (Bahgat, G. “Prospects for a Nuclear Weapons Free Zone in the Middle East”), რომელიც საწყის ეტაპს 2003 წელს აშშ-ის მიერ ერაყში ინტერვენციას უკავშირებს და დასძენს, რომ სწორედ ამ პროცესის პარალელურად დაიწყო მოლაპარაკებები უშუალოდ დენუკლეარიზაციაზე (Bahgat, 2007). თუმცა, პაული ნაშრომში „„ისინი დაგვცინებენ“: ლიბიის აღიარებაზე დაყოლიება“ (Pauly, R. B. C. “They Will Laugh at Us”: Coaxing Libya to Confess) წერს, რომ ნარატივი, თითქოს ერაყის ომმა კადაფის დათმობებზე წასვლისკენ უბიძგა, გაზვიადებულია (Pauly, 2025). შესაბამისად, მაიძულებელი დიპლომატიის სტრატეგიის ლიბიის მიმართ გამოყენებას რამდენიმე საწყისი წერტილი შეიძლება მოეძებნოს, ვინაიდან სახელმწიფო ხელისუფლების სათავეში კადაფის მოსვლიდან მალევე აყალიბებს ანტი-ამერიკულ ხედვას და ბირთვულ ამბიციებს. თუმცა, ფაქტია, კონკრეტული სტრატეგია საერთაშორისო სისტემაში მიმდინარე ეკონომიკური თუ პოლიტიკური მოვლენების პარალელურად მკვეთრად შეიცვალა, რამაც 2003 წელს შექმნა პრეცედენტი, შეთანხმების საფუძველზე ლიბიას ბირთვული პროგრამები დაეთმო.

ავტორებს შორის არსებობს როგორც თანხმობა, ისე სხვაობა იმ მიზეზთა შესახებ, რომლებმაც კადაფის განიარაღებისკენ უბიძგა. კერძოდ, თავის ნაშრომში - „გავრცელების პოლიტიკური ეკონომიკა“ - ლანტისი (Lantis, J. S. “The Political Economy of Proliferation”) დენუკლეარიზაციის გადაწყვეტილებას სოლინგენის შიდა პოლიტიკური ეკონომიკისა და გადარჩენის მოდელით ხსნის და ამტკიცებს, რომ ლიდერი ლოგიკურად ხვდება, რომ ბირთვული გაუვრცელებლობის სისტემის დარღვევის პასუხი ეკონომიკური სანქციებია, რომელიც, თავის მხრივ ეკონომიკური ზრდისთვის საჭირო საქონლისა და მომსახურების ჩამორთმევასთანაა დაკავშირებული. შესაბამისად, კადაფის ბირთვული პროგრამების შეწყვეტის სურვილს იგი პოლიტიკური გადარჩენის იმპერატივით ხსნის (Lantis, 2008).

ქორტრაითი და ლოპესი თავიანთ ნაშრომში - „ბომბები, სტაფილოები და ჯოხები: სტიმულებისა და სანქციების გამოყენება“ (Cortright, D., & Lopez, G. A. “Bombs, Carrots, and Sticks: The Use of Incentives and Sanctions”) წერენ, რომ ეკონომიკურმა წნეხმა რეჟიმი შიდა სოციალური აფეთქების წინაშე დააყენა, რამაც კადაფის უბიძგა, რეჟიმის გადასარჩენად ბირთვული ამბიციები ეკონომიკურ კეთილდღეობასა და საერთაშორისო ლეგიტიმაციაში „გაეცვალა“ (Cortright & Lopez, 2005). იმავე მოსაზრებას ავითარებს ბი და დასძენს, რომ კადაფის სურდა, ნავთობის რეალიზაციის გზით შეენარჩუნებინა ეკონომიკური მემკვიდრეობა, რაც სანქციების პირობებში შეუძლებელი იყო (Bee, 2011). თავად აშშ-ის პრეზიდენტი ჯორჯ ბუში უმცროსი თავის მემუარებში (Bush, G. W. “Decision points”) წერს, რომ ერაყის გათავისუფლებამ გავლენა მოახდინა საზღვრებს გარეთაც და ამის დასტურად კადაფის მიერ ქიმიური და ბირთვული იარაღის განვითარების შესახებ აღიარება მოჰყავს. მისი მოსაზრებით, სრულებით შესაძლებელია, ეს ყოფილიყო დროში დამთხვევა, თუმცა ის ასე არ ფიქრობს (Bush, 2010, pp. 268-269). ბი, ისევე როგორც პიტერ იაკობსენი ნაშრომში „სამხედრო იძულების თეორიის შესაძლებლობათა ზღვარზე“ (Jakobsen, P. V. “Pushing the Limits of Military Coercion Theory”) ყურადღებას ამახვილებენ აშშ-ის მიერ 2003 წელს ერაყში ინტერვენციაზე. ამ მოვლენამ კადაფის გაუჩინა შიში, რომ ის იქნებოდა მომდევნო სამიზნე და აღქმა, რომ სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანი იყო მასობრივი განადგურების იარაღის თაობაზე მშვიდობიანი შეთანხმების მიღწევა (Jakobsen, 2011). ფართოდ გავრცელებულ მოსაზრებას, რომ 9/11-ის ტერაქტმა მნიშვნელოვანწილად განსაზღვრა ლიბიის პერსპექტიული ნაბიჯები, პაული უარყოფს და ავითარებს მოსაზრებას, ტერქტის ლიბიაზე გავლენის მოხდენის მიუხედავად, ტერორისტული აქტი ვერ იქცა სარწმუნო მუქარად, ლიბიას დარწმუნების აუცილებლობის გარეშე გადაედგა დენიკლუარიზაციის ნაბიჯი (Pauly, 2025). შედარებით განსხვავებულად უყურებს საკითხს ჰელფშტეინი - მისი აზრით, ლიბიის დენუკლუარიზაციის შესახებ გადაწყვეტილების მიღება განაპირობა არა მხოლოდ ზეწოლამ, არამედ აშშ-ისა და ბრიტანეთის მხრიდან ურთიერთობების

ნორმალიზების დაპირებამ. მისი თქმით, ლიბიის განიარაღება იყო „ფრთხილად დაგეგმილი ინჟინერია“, სადაც მთავარი სტიმული დასავლეთთან ურთიერთობის გაუმჯობესების შესაძლებლობა გახლდათ (Helfstein, 2010). უნდა აღინიშნოს, რომ აღნიშნული მოსაზრება ეხმიანება პაულის ნააზრევსაც, სადაც კადაფის, გარდა იმისა, რომ ერაყის შემდეგ სამიზნე თავად იყო, ჰქონდა შიში, რომ ბირთვული განიარაღების შემდეგ დასავლური ქვეყნები (იგულისხმება აშშ და დიდი ბრიტანეთი) ლიბიაში შეიჭრებოდნენ (Pauly, 2025). მოვლენების ქრონოლოგიურად დალაგებისას ვიღებთ ლოგიკურ ჯაჭვს, რომელიც თანმიმდევრობით და აშკარად ხსნის მოვლენათა განვითარების პროცესს.

ავტორები ლიბიის ქეისს მაიძულებელი დიპლომატიის წარმატებულ, თუმცა სპეციფიკურ მაგალითად განიხილავენ. იაკობსენი ამტკიცებს, რომ ძალის დემონსტრირება უფრო მნიშვნელოვანია, ვიდრე მოწინააღმდეგის გათვალისწინება (Jakobsen, 2011). კადაფი დასავლური სამყაროსთვის, განსაკუთრებით კი აშშ-ისთვის დიდხნიან მტრად და ტერორიზმის დამფინანსებლად (Bush, 2010, pp. 267-268) აღიქმებოდა. თუმცა, შიშის ფაქტორმა იგი მოლაპარაკებების მაგიდასთან და ბირთვულ განიარაღებასთან მიიყვანა. რონალდ ბი ასკვნის, რომ ლიბიასთან პირდაპირმა, საიდუმლო მოლაპარაკებებმა უფრო მეტი შედეგი გამოიღო, ვიდრე წინა წლებში არსებულმა ცალმხრივმა და მრავალმხრივმა სანქციებმა (Bee, 2011). განსხვავებით ბისგან, ქორთრაითისა და ლოპესის აზრით, ლიბიის შემთხვევაში, წაქეზება უფრო ეფექტური აღმოჩნდა დენუკლეარიზაციის მისაღწევად, ვიდრე სანქციები, თუმცა, იმასაც დასძენენ, რომ წამახალისებელ „სტაფილოებთან“ ერთად სანქციების არსებობა აუცილებელია მაიძულებელი დიპლომატიის წარმატებისათვის (Cortright & Lopez, 2005). ტოდ სეჩსერი კვლევაში „რეპუტაცია და იძულებითი მოლაპარაკებების ჩვენება“ (Sechser, T. S. “Reputations and Signaling in Coercive Bargaining”) მეტ ყურადღებას რეპუტაციასა და გარანტიებს უთმობს და მიიჩნევს, რომ იძულება ეფექტურია მაშინ, როდესაც სახელმწიფო სამომავლო პერსპექტივაში გამოწვევებს არ ელის. შესამისად, ლიბიის დენუკლეარიზაციის წარმატება

განპირობებულია იმით, რომ სახელმწიფოს მიერ დათმობაზე წასვლა სამომავლოდ რეჟიმის შეცვლის მოთხოვნებთან არ იქნებოდა დაკავშირებული (Sechser, 2018). ჯენტლსონი და უაითოკი მაიძულებელი დიპლომატიისთვის ორი ძირითადი ფაქტორის მნიშვნელობას უსვამენ ხაზს - მაიძულებელი სახელმწიფოს სტრატეგიასა და სამიზნე სახელმწიფოს დაუცველობის ხარისხს (Jentleson & Whytock, 2005). ეს უკანასკნელი მოიაზრებს როგორც მაიძულებელი სახელმწიფოს სიძლიერესა და მის მიღებულ ზომებს, ასევე სამიზნე აქტორის შიდა პოლიტიკურ თუ ეკონომიკურ ვითარებას, რაც ავტორს საშუალებას აძლევს, აშშ-ის მაიძულებელი დიპლომატიის სტრატეგია ლიბიის შემთხვევაში მრავლისმომცველად გაზომოს. ალექსანდრ ჯორჯი ნაშრომში - „ძალისმიერი დარწმუნება: მაიძულებელი დიპლომატია, როგორც ომის ალტერნატივა“ - (George, A. L. „Forceful persuasion: Coercive diplomacy as an alternative to war“) წარმოდგენილი თეორიის მიხედვით, ლიბიის ქეისი „ძალისმიერი დარწმუნების“ (Forceful persuasion) წარმატებულ მაგალითად შეიძლება ჩაითვალოს, ვინაიდან აშშ-მა მიზანს ფართომასშტაბიანი ომის გარეშე - მუქარისა და დიპლომატიური წახალისების კომბინაციის გზით მიაღწია (George, 1991).

თუმცა, კრიტიკულ მოსაზრებას ავითარებენ არტი და კრონინი თავიანთ წიგნში „ამერიკის შეერთებული შტატები და მაიძულებელი დიპლომატია“ (Art, R. J., & Cronin, P. M. „The United States and coercive diplomacy“) და მიუთითებენ მდგრადობის პრობლემაზე. მათი მიხედვით, რეალური შედეგი და ეფექტურობა დროში უნდა შეფასდეს (Art & Cronin, 2003), რაც სამართლიანი შენიშვნა გამოდგა, თუკი 2011 წლის მოვლენებსა და ნატოს ინტერვენციას გავითვალისწინებთ. კრიტიკულადვეა განწყობილი თანამედროვე ავტორი - ოგუნუბი, რომელიც კვლევაში „სამხრეთ აფრიკის რბილი ძალა და ბირთვული გეოპოლიტიკის დიპლომატია“ (Ogunnubi, O. „South Africa's soft power and the diplomacy of nuclear geopolitics“) წერს, რომ გრძელვადიან პერსპექტივაში ქეისის ეფექტურობა გლობალური უსაფრთხოებისთვის უარყოფითი გამოდგა. კადაფის ბედმა ჩრდილოეთ კორეასა და ირანს დაანახა, რომ მაიძულებელ დიპლომატიაზე დათანხმება და იარაღის ნებაყოფლობით დათმობა

ავტორიტარული რეჟიმის ლიკვიდაციის წინაპირობაა, რამაც მსოფლიოში ბირთვული გაუზრცელებლობის პროგრესი შეაფერხა (Ogunnubi, 2022).

ამრიგად, ლიტერატურის მიმოხილვა დეტალურად განიხილავს მოვლენათა განვითარების პროცესს, დენუკლარიზაციის გადაწყვეტილების შესაძლო მიზეზებსა თუ მაიძულებელი დიპლომატიის სტრატეგიის ეფექტურობის ხარისხს. თუმცა, შედარებით ნაკლებადაა შესწავლილი უშუალოდ ავტორიტარი ლიდერის სტრატეგიული აღქმა და გადაწყვეტილების მიღების შიდა პროცესი. საბაკალავრო ნაშრომი აღნიშნულ აკადემიურ სიცარიელეს (Gap) ავსებს და სტრატეგიული რეალიზმის ჩარჩოთი აჩვენებს, როგორ იმოქმედა მაიძულებელმა დიპლომატიამ კადაფის აღქმაზე, მიეღო სტრატეგიული გადაწყვეტილებები რეჟიმის გადასარჩენად, რამაც საბოლოოდ 2003 წელს დენუკლარიზაციის შესახებ შეთანხმება განაპირობა.

საკვანძო ტერმინების განმარტება

მაიძულებელი დიპლომატია

George-ისა და Simons-ის (1994) მიხედვით, მაიძულებელი დიპლომატია (Coercive Diplomacy) არის თავდაცვითი სტრატეგია, რომელიც მიზნად ისახავს მოწინააღმდეგის დარწმუნებას, შეწყვიტოს ან შეცვალოს უკვე დაწყებული აგრესიული ქმედება. იგი მკვეთრად განსხვავდება უხეში ძალის გამოყენებისაგან და 3 სახისაა: 1. აქტორის დარწმუნება, შეაჩეროს აგრესიული ქმედება; 2. აიძულო მოწინააღმდეგე, უკან წაიღოს უკვე ჩადენილი ქმედება და 3. არასასურველი პოლიტიკის საპასუხოდ მოწინააღმდეგეს მოთხოვო რეჟიმის ცვლილება (George & Simons, 1994, pp. 7-9). მაიძულებელი დიპლომატია არის სტრატეგია, რომელიც ცდილობს დაარწმუნოს მოწინააღმდეგე, შეწყვიტოს აგრესია და ძალის გამოყენების გარეშე აიძულოს ამის გაკეთება (Art & Cronin, 2003, pp 6-7). ის წარმოადგენს სამხედრო ქმედებებზე დამოკიდებულების ალტერნატივას (George, 1991, p. 4).

კონკრეტულ შემთხვევაში, მაიძულებელი დიპლომატია აღნიშნავს აშშ-ის დიპლომატიური მოლაპარაკებების მეთოდებს 2003 წლის ლიბიის დენუკლეარიზაციის გადაწყვეტილების მიღებამდე. მაიძულებელი დიპლომატიის ეფექტიანობის შესაფასებლად აუცილებელია იმ მექანიზმების გაანალიზება, რომლითაც დამოუკიდებელმა ცვლადმა - ამ შემთხვევაში აშშ-ის მაიძულებელმა დიპლომატიამ - განაპირობა სამიზნე აქტორის, ლიბიის, ქცევის ცვლილება. ამ უკანასკნელის შემთხვევაში, დენუკლეარიზაციის გადაწყვეტილება იყო არა მხოლოდ ეფექტური, არამედ რაციონალურიც.

თავი 1. აშშ-ის მაიძულებელი დიპლომატია ლიბიის წინააღმდეგ - ისტორიული ქრონოლოგია, სანქციები და გამომწვევი ფაქტორები

1.1. ორმხრივი და მრავალმხრივი სანქციების გავლენა ლიბიის ეკონომიკაზე

ვამინგტონსა და ტრიპოლის შორის დაძაბული ურთიერთობების საწყისი ეტაპი მჭიდროდ უკავშირდება 1969 წლის სამხედრო გადატრიალებას, რომლის შედეგადაც ხელისუფლებაში პროდასავლური მონარქის, მეფე იდრისის ნაცვლად, მუამარ კადაფი მოვიდა (Arms Control Association, 2021). ახალგაზრდა ავტორიტარმა ლიდერმა დამოუკიდებელი საგარეო პოლიტიკური კურსის გატარება და აშშ-ის გეოპოლიტიკური ინტერესების საჯაროდ გამოწვევა დაიწყო. მიუხედავად იმისა, რომ ლიბიას ბირთვული გაუვრცელებლობის ხელშეკრულებაზე ჯერ კიდევ სამხედრო გადატრიალებამდე ჰქონდა ხელი მოწერილი, ხოლო მისი რატიფიცირება კადაფის ხელისუფლებაში მოსვლიდან 5 წელიწადში მოხდა, ლიბიის ლიდერმა ძალაუფლების ხელში ჩაგდებისთანავე აქტიურად დაიწყო ბირთვული შესაძლებლობების მოძიება (Jentleson & Whytock, 2005). 1973 წლისთვის ამერიკის შეერთებულმა შტატებმა ტრიპოლიდან გაიწვია საკუთარი ელჩი, რასაც ნიქსონის ადმინისტრაციისგან ლიბიისთვის შეიარაღების მიწოდებაზე მკაცრი შეზღუდვები დაწესება მოჰყვა (Bowen,

2020). CIA-ის (Central Intelligence Agency) 1976 წლის რეპორტში ლიბია მოხსენიებულია, როგორც მსოფლიოში საერთაშორისო ტერორიზმის განმხორციელებელი ერთ-ერთი ყველაზე დაუფარავი ქვეყანა (Milbank, 1976, p. 20), რაც აშკარად მიუთითებს, რომ საფუძველი ეყრებოდა ვაშინგტონსა და ტრიპოლის შორის ურთიერთობების გაუარესებას, რაც, თავის მხრივ, ეკონომიკურ ზომებში გამოიხატებოდა. აშშ დადგა 3 ალტერნატიული გზის წინაშე: 1. არაფერი ელონა, 2. რაღაც მოემოქმედა ან 3. წამოეწყო ომი (Bee, 2011). ამათგან ყველაზე ლოგიკურად მეორე ვარიანტი ჟღერდა, რომელიც ისეთი ზომების მიღებას გულისხმობდა, რომელიც ომს არ გამოიწვევდა, თუმცა სასურველი ინტერესების გატარებას უზრუნველყოფდა. ჯიმი კარტერის პრეზიდენტობის პერიოდში (1977-1981 წწ.) ესკალაციამ უფრო სისტემური ხასიათი მიიღო. მას შემდეგ, რაც აშშ-მა ლიბია ტერორიზმის სახელმწიფო სპონსორად გამოაცხადა, აშშ-მა ქვეყნის წინააღმდეგ ნაწილობრივი ეკონომიკური სანქციები აამოქმედა, ხოლო 1980 წლის თებერვალში კარტერის გადაწყვეტილებით ტრიპოლიში აშშ-ის საელჩო დაიხურა (Arms Control Association, 2021). მიუხედავად ზომებისა, ლიბია აგრძელებს ბირთვული შეიარაღების პოლიტიკას - კერძოდ, ნიგერისგან სახელმწიფომ 2000 ტონაზე მეტი მსუბუქად დამუშავებულ ურანი შეისყიდა, საბჭოთა კავშირის დახმარებით კი ტაჯურაში (ლიბია, ტრიპოლიტანიის რეგიონი), ტრიპოლიდან სულ რაღაც 14 კილომეტრში, 10-მეგავატიანი ბირთვული კვლევითი რეაქტორის მშენებლობა დაასრულა (Arms Control Association, 2021). ყველა ეს აშშ-ისთვის იქცა სიგნალად, მიეღო მეტად მკაცრი ეკონომიკური თუ პოლიტიკური ზომები ლიბიის წინააღმდეგ. შესაბამისად, ლიბიის წინააღმდეგ მიმართული საქნციების სამ ფაზად დაყოფა შეიძლება: აშშ-ის ერთმხრივი სანქციები (1981-88), მრავალმხრივი საქნციები (1989-88) და პირდაპირი საიდუმლო მოლაპარაკებები (1999-2003), რამაც ლიბია 2003 წლის 19 დეკემბერს დენუკლეარიზაციის გადაწყვეტილებამდე მიიყვანა (Bee, 2011).

1980-იან წლებში რონალდ რეიგანის ადმინისტრაციამ ლიბიის მიმართ რადიკალური ეკონომიკური, დიპლომატიური და სამხედრო იძულების

კომბინირებული სტრატეგია აირჩია (Art & Cronin, 2003). 1982 წელს ვაშინგტონმა სრული ემბარგო დააწესა ლიბიიდან ნედლი ნავთობის იმპორტზე, რაც 1985 წელს გადამუშავებულ ნავთობპროდუქტებზეც გავრცელდა (Bee, 2011). 1985 წლის 27 დეკემბერს რომისა და ვენის აეროპორტებში მომხდარ ტერორისტულ თავდასხმებს 20 მშვიდობიანი მოქალაქე, მათ შორის, ხუთი ამერიკელი ემსხვერპლა. შეერთებულმა შტატებმა განაცხადა, რომ ამ თავდასხმებში კადაფი მონაწილეობდა და 1986 წლის იანვარში რეიგანის ადმინისტრაციამ ეროვნული უსაფრთხოების გადაწყვეტილების დირექტივა (NSDD) 205 - „ლიბიის საერთაშორისო ტერორიზმის მხარდაჭერის წინააღმდეგ მოქმედება“ - მიიღო (Bowen, 2020). NSDD-205-მა საფუძველი ჩაუყარა ლიბიის წინააღმდეგ ეკონომიკური სანქციების გამკაცრებასა და სამხედრო მოქმედებების დაგეგმვას. ლიბიის იზოლაციაში მოხვედრის მიზნით დოკუმენტში გაცემულია ბრძანება, რომლის მიხედვითაც არაუმეტეს 1986 წლის 1 იანვრისა უნდა მომხდარიყო პირდაპირი ექსპორტისა და იმპორტის სრული აკრძალვა. აგრეთვე, ლიბიის ეფექტური კონტროლის ქვეშ მყოფ ან მისი დროშის მატარებელ გემებს ეკრძალებოდათ აშშ-ის პორტებში შემოსვლა აეკრძალათ. ლიბიური აქტივები აშშ-ში გაიყინა. აშშ-მა სანქციებს რამდენიმე კანონის, მათ შორის საერთაშორისო საგანგებო ეკონომიკური უფლებამოსილების აქტის (IEEPA) საფუძველზე დაამტკიცა (National Security Decision Directive No. 205, 1986). რეიგანის სტრატეგია მიზნად ისახავდა არა უბრალოდ ქცევის მოდიფიკაციას, არამედ ლიბიელი დიქტატორის ხელისუფლებიდან ჩამოშორებას (Jentleson & Whytock, 2005). თუმცა, კადაფი მტკიცედ იყო მოტივირებული, ნებისმიერ ფასად შეენარჩუნებინა ძალაუფლება, გაეგრძელებინა მასობრივი განადგურების იარაღის (WMD) პროგრამების განვითარება და საერთაშორისო ტერორიზმი საგარეო პოლიტიკის ინსტრუმენტად გამოეყენებინა (Paek, 2020). კადაფის ქმედებები აშკარად იყო განპირობებული რეჟიმის შენარჩუნების მოტივით, რომლის გარანტორადაც მას სწორედ ბირთვული პროგრამების შენარჩუნება ესახებოდა. მიუხედავად მკაცრი ეკონომიკური ზომებისა, რეიგანის სტრატეგია ლიბიის მიმართ დაუბალანსებელი იყო. კერძოდ, ლიბია

მოლაპარაკებებისთვის ღია იყო, თუმცა, შეერთებული შტატები დიალოგისთვის მზადყოფნას არ გამოთქვამდა (Jentleson & Whytock, 2005). აქედან გამომდინარე, შეიძლება ითქვას, რომ თავდაპირველი დიალოგის მცდელობები ვაშინგტონსა და ტრიპოლის შორის ერთხმრივობით ხასიათდებოდა და ორმხრივობის დეფიციტს განიცდიდა.

მიუხედავად იმისა, რომ ლიბიის ეკონომიკამ დაწესებული სანქციებისა და შიდა სტრუქტურული პრობლემების გამო ვარდნა დაიწყო, ქვეყანა 1980-იან წლებში OPEC-ის კვოტების ფარგლებში ნავთობის მოპოვებას მაინც ახერხებდა (Bahgat, 2005). რეჟიმმა შეძლო ამერიკული ემბარგოს კომპენსირება ექსპორტის სხვა სავაჭრო პარტნიორებზე გადამისამართებით. მაგალითად, ლიბიური ნავთობის იმპორტში იტალიის წილი 1980 წლიდან 1987 წლამდე 19-დან 33 პროცენტამდე გაიზარდა (Jentleson & Whytock, 2005). გარდა ამისა, ლიბიის ნავთობის სექტორში მყარ პოზიციებს ინარჩუნებდნენ ისეთი მსხვილი ამერიკული კომპანიები, როგორიცაა Marathon Oil, Amerada Hess, ConocoPhillips და Occidental Petroleum (Bowen, 2020). პოლიტიკური და ეკონომიკური ბერკეტების მოპოვების მიზნით, კადაფის რეჟიმი ამერიკულ „Oasis Group“-ს ლიბიაში ნავთობის კონცესიების შენარჩუნების უფლებას აძლევდა, რითაც, თავის მხრივ, ხელს უწყობდა ამ კომპანიების მხრიდან აშშ-ის კონგრესსა და თეთრ სახლზე ლობირების პროცესს, რათა სანქციების სიმკაცრე შეერბილებინათ (Pauly, 2025). შესაბამისად, მიუხედავად ეკონომიკური სანქციების ლიბიურ ეკონომიკაზე გავლენისა, აშშ-ისთვის საჭირო გახდა საერთაშორისო მხარდაჭერა, რათა მიღებული ზომები უფრო ეფექტური გამხდარიყო.

სიტუაცია რადიკალურად შეიცვალა 1990-იანი წლების დასაწყისში, როდესაც ორმხრივი იძულება მრავალმხრივ სანქციებში გადაიზარდა. ლოკერბის ტერაქტის გამოძიებაზე ტრიპოლის არასაკმარისი რეაგირების საპასუხოდ, გაეროს უშიშროების საბჭომ 1992 წლის მარტში მიიღო 748-ე რეზოლუცია, რომელმაც ეკონომიკური და საჰაერო სანქციები დააწესა, ხოლო 1993 წლის ნოემბერში მიღებული 883-ე

რეზოლუციით შეზღუდვები კიდევ უფრო გამკაცრდა და გავრცელდა იმ ტექნოლოგიურ ექსპორტზე, რომელიც WMD-ის ან კონვენციური სამხედრო პოტენციალის გაძლიერებას ისახებდა მიზნად (Bowen, 2020). მოცემულმა მდგომარეობამ ლიბიის ისედაც შელახულ საერთაშორისო იმიჯზე უფრო ცუდად იმოქმედა და სახელმწიფო უფრო არასასურველად აქცია სხვა აქტორებთან ურთიერთობების დამყარების საკითხში. აღსანიშნავია, რომ 1992 წლის დასაწყისში შეერთებული შტატების შიდა მხრიდან იყო სურვილი, ლიბიასთან მასობრივი განადგურების იარაღის შესახებ ეწარმოებინათ დიალოგი, თუმცა, ჯორჯ ბუში უფროსის ადმინისტრაციამ მიდგომები უარყო და არჩია, დიპლომატიურ მოლაპარაკებებამდე აქცენტი რეზოლუციების პირობების შესრულებაზე გაკეთებულიყო. (Bowen, 2020). სწორედ ამ მომენტში გაჩნდა პირველი შესაძლებლობა, ვაშინგტონსა და ტრიპოლის შორის უშუალოდ მასობრივი განადგურების იარაღის თემატიკის წამოწევისთვის, თუმცა, მაშინდელმა გეოპოლიტიკურმა მდგომარეობამ პრიორიტეტები აშკარად სხვანაირად დააღაგა. აღნიშნული მოცემულობით აშკარად ისარგებლა ლიბიამ და 1995 წლიდან ქვეყანა ურანის გამდიდრებაზე იწყებს ფიქრს (Bowen, 2020). კადაფის იდეოლოგია მკაცრად მიყვებოდა ანტიამერიკულ რიტორიკას და ემყარებოდა მასობრივი განადგურების იარაღის შექმნით უსაფრთხოების გამყარების პოლიტიკას. პარალელურად, 1996 წელს კლინტონის ადმინისტრაციამ მიიღო „ირან-ლიბიის სანქციების აქტი“ (ILSA), რომელიც ითვალისწინებდა სავალდებულო ექსტრატერიტორიულ სანქციებს ნებისმიერი უცხოური კომპანიის მიმართ, რომელიც ლიბიის ენერგეტიკულ სექტორში 12 თვის განმავლობაში 40 მილიონ აშშ დოლარზე მეტ ინვესტიციას განახორციელებდა (Bowen, 2020). აღნიშნული აქტი განსაკუთრებით დამაზიანებელი იყო ლიბიის ეკონომიკური სექტორისთვის. გაცხადებული მიზნის - ბირთვული იარაღის შექმნის - ერთადერთ გამოსავლად შავი ბაზარი რჩებოდა. სწორედ ამიტომ, 1997 წელს ლიბია დაუკავშირდა „პაკისტანის ბირთვული პროგრამის მამად“ წოდებულ აბდულ აბდულ ქადეერ ხანს, რომლის დახმარებითაც მომდევნო ექვსი წლის განმავლობაში მისი ქსელიდან

ცენტრიფუგების მნიშვნელოვანი რაოდენობა, UF6 (ურანის ჰექსაფტორიდი - ქიმიური ნაერთი, რომელიც ბირთვულ ინდუსტრიაში უმნიშვნელოვანეს როლს თამაშობს) და ბირთვული იარაღის დიზაინი შეიძინა. 1990-იანი წლების ბოლოდან ბირთვული იარაღის შემუშავების პროექტზე 100-დან 500 მილიონ აშშ დოლარამდე დაიხარჯა (Bowen, 2020). მართალია, ბირთვული იარაღის შექმნის სურვილი დიდი იყო და ლიბია ამისთვისაც ძალისხმევას არ იშურებდა, თუმცა, მისი განვითარება შეუძლებელი იყო მაღალტექნოლოგიური დანადგარებისა და მაღალი უნდუსტრიული თუ სამეცნიერო ბაზის გარეშე, რაც, ცხადია, ტრიპოლის აკლდა. ადგილობრივი ექსპერტიზის ნაკლებობას მეტად ამძიმებდა 1992 წლიდან დაწესებული მრავალმხრივი სანქციების ეფექტით შექმნილი ფონი და საერთაშორისო ასპარეზზე ქვეყნების ლიბიის ბირთვული ამბიციებისადმი უარყოფითი განწყობა (Bowen, 2020). აშშ-ის მხრიდან დაწესებულმა და მრავალმხრივმა სანქციებმა, მართალია, ვერ შეაჩერა კადაფი, შეეძინა მასობრივი განადგურების იარაღის შესაქმნელი დანადგარები თუ დიზაინები, თუმცა, იზოლირებულმა მდგომარეობამ და სხვა ქვეყნებისთვის ურთიერთობის დამყარების „შავ სიაში“ ყოფნამ ქვეყანას არ მისცა საშუალება, ბირთვული პროგრამები მეტად განევითარებინა.

მრავალმხრივმა წნეხმა კატასტროფული დარტყმა მიაყენა ლიბიის ეკონომიკურ სტრუქტურას. ვინაიდან ქვეყნის საექსპორტო შემოსავლების 99% და სახელმწიფო ბიუჯეტის 75% სწორედ ნავთობზე იყო დამოკიდებული, რეჟიმის ეკონომიკური მოწყვლადობა აშკარა გახდა (Jentleson & Whytock, 2005). 1990-იანი წლების პირველ ნახევარში მაკროეკონომიკური მაჩვენებლები მკვეთრად გაუარესდა: ლიბიის მთლიანი შიდა პროდუქტი (მშპ) 1993 წელს წინა წელთან შედარებით 30 პროცენტით დაეცა, ხოლო 1992 წლიდან 1998 წლამდე ეკონომიკური ზრდა წლიურად საშუალოდ 1 პროცენტზე ნაკლებს შეადგენდა (Jentleson & Whytock, 2005). უმუშევრობის დონემ 30 პროცენტს მიაღწია, ხოლო ინფლაცია კონტროლიდან გამოვიდა და 1994 წლისთვის 50 პროცენტამდე გაიზარდა (Bowen, 2020). იზოლაციის გამო, ლიბიის ნავთობის მოპოვების დონე 2003 წლისთვის ორჯერ ნაკლები იყო 1970-იანი წლების პიკურ

მაჩვენებელთან შედარებით. აღსანიშნავია ლიბიური ეკონომიკის ანომალიაც - მიუხედავად ყველაფრისა, ქვეყნის ეკონომიკა როგორღაც აღდგენას იწყებდა, რაც, ცხადია, ნავთობის დამსახურება იყო. მიუხედავად იმისა, რომ 1998 წელს ნავთობის ფასი ბარელზე 12 აშშ დოლარი გახდა, 2003 წელს იგი 28 აშშ დოლარამდე გაიზარდა, რამაც ხელი შეუწყო ლიბიის ნავთობის ექსპორტის დონეს სტაბილურობა შეენარჩუნებინა, ხოლო ნავთობის შემოსავლები კი გაზრდილიყო (Jentleson & Whytock, 2005). გასათვალისწინებელია ისიც, რომ ლიბიის ენერგეტიკული ინფრასტრუქტურა სრულად ეფუძნებოდა ამერიკულ ტექნოლოგიებს, რის გამოც ადგილობრივი ბაზარი მსხვილი ამერიკული ნავთობკომპანიების გარეშე მოდერნიზაციებს ვერ ახერხებდა (Boucek, 2004, ციტირებულია Jentleson & Whytock-თან, 2005). ყველა ეს ლიბიის ეკონომიკის განვითარების პერსპექტივაზე, ცხადია, მოქმედებდა. გასათვალისწინებელია ისიც, რომ მიუხედავად იმისა, რომ ლიბიის ეკონომიკა აღდგენას იწყებდა, ის სანქციებამდე არსებულ დონემდე მაინც ვერ აღწევდა, რასაც ცხადჰყოფს ის ფაქტიც, რომ ქვეყანა 2003 წლისათვის იმის ნახევარ ნავთობს აწარმოებდა, რასაც პიკში - 1970-იანები წლებისას (Pauly, 2025). ამრიგად, ეკონომიკური დასანქცირება ნამდვილად იყო ძლიერი დარტყმა ლიბიისათვის,, ვინაიდან იგი მიმართული იყო ქვეყნის მთავარი ეკონომიკური წყაროსკენ - ნავთობისა და მასთან დაკავშირებულ სფეროსკენ. ექსპორტიდან მიღებული შემოსავლის მხრივ ლიბიის ნავთობზე აბსოლუტური დამოკიდებულება რეჟიმის ყველაზე დიდ ეკონომიკურ სისუსტეს წარმოადგენდა. ლიბიის ექსპორტიდან მიღებული შემოსავლის დაახლოებით 99% ნავთობზე მოდის, თუმცა თავად ინდუსტრია ქვეყნის სამუშაო ძალის მხოლოდ 10%-ს ასაქმებს. გარდა ამისა, დადგენილია, რომ ნავთობის ექსპორტის დაახლოებით 95% ევროპაში მიდიოდა, უმეტესად იტალიასა და გერმანიაში. 1991 წლიდან 2004 წლამდე ლიბია ორივე ქვეყნისთვის ყოველწლიურად ყველაზე დიდი მიმწოდებელი იყო (Bowen, 2020). შესაბამისად, ნავთობის ინდუსტრია ლიბიისათვის აქილევსის ქუსლი აღმოჩნდა. სახელმწიფოს სოციალისტურ წყობაზე

დაფუძნებული არაეფექტური ეკონომიკისთვის ერთმხრივი თუ მრავალმხრივი სანქციების წნეხი გამანადგურებელი აღმოჩნდა.

ტრიპოლის ოფიციალური მონაცემებით, გაეროს სანქციებმა 1992 წლიდან 2001 წლამდე ქვეყანას 26.5 მილიარდი აშშ დოლარის პირდაპირი და ირიბი ზარალი მიაყენა (Bowen, 2020). ეკონომიკურ კოლაფსს დაემატა შიდა პოლიტიკური არასტაბილურობა: გააქტიურდნენ მეზრძოლი ისლამისტური ჯგუფები, რომლებმაც 1995 წლის აგვისტოში კადაფის მკვლელობაც კი სცადეს (Bowen, 2020). ეკონომიკურმა დეგრადაციამ, შიდა ინდუსტრიული და სამეცნიერო ბაზის არარსებობამ და საერთაშორისო იზოლაციამ რეჟიმი გამოფიტა. სწორედ ამიტომ, ჯერ კიდევ 1992 წლის გაზაფხულზე, სანქციების დაწესებისთანავე, კადაფიმ შექმნა მაღალი დონის კომიტეტი ვაშინგტონთან კომუნიკაციის აღდგენის მიზნით (Bowen, 2020). მიუხედავად იმისა, რომ ღია ეკონომიკებზე სანქციები უფრო სწრაფად მოქმედებს, ლიბიის შემთხვევამ ნათლად აჩვენა, რომ 24-წლიანმა ხანგრძლივმა წნეხმა და ეკონომიკურმა იძულებამ შექმნა მყარი საფუძველი მაიძულებელი დიპლომატიის საბოლოო წარმატებისთვის (Bee, 2011). სანქციების შემოღება დიდწილად ეფუძნება არა იმის წინასწარ რწმენას, რომ ბერკეტი 100%-იან შედეგს გამოიღებს, არამედ მისი, როგორც საგარეო პოლიტიკის ინსტრუმენტის, პრაგმატულობას. სამხედრო ინტერვენციის თავიდან ასაცილებლად, სანქციები გვევლინება ყველაზე მისაღებ, მშვიდობიან და ისტორიულად გამოცდილ მექანიზმად იძულებითი დიპლომატიის გასატარებლად. თუმცა, მეორეს მხრივ, თუ სახელმწიფოს უსაფრთხოებას გარდაუვალი საფრთხე ემუქრება, ბირთვული იარაღი სახელმწიფოსთვის უსაფრთხოების ერთადერთ გარანტორად შეიძლება ჩაითვალოს. ამრიგად, ეკონომიკური იძულების ვერანაირი რაოდენობამ ბოლომდე ვერ დაარწმუნა ლიბია, უარი ეთქვა ბირთვულ პროგრამებზე, რამაც აშშ-ის მიდგომებში გარკვეული ცვლილებები გამოიწვია. კერძოდ, 1986-1998 წლებში აქტორის მიზანს კადაფის რეჟიმის განადგურება წარმოადგენდა. მაიძულებელი დიპლომატიის ეფექტურობის პირველივე პირობის - იძულებითი დიპლომატიის მიზნების სიცხადის - დეფიციტმა

რეიგანის ადმინისტრაციის სტრატეგიის ჩავარდნა გამოიწვია, ვინაიდან კადაფის ჩამოგდება იმ პერიოდისათვის არარეალურ და ბუნდოვან მიზანს წარმოადგენდა. 80-იანების ხედვა ახლო აღმოსავლეთში მყოფი უშიშროების სამსახურებისა, რომ თითქოს, კადაფის დამხობის სტიმულირების გარეშე ლიბიის პოლიტიკაში მნიშვნელოვანი ცვლილებები ვერ განხორციელდებოდა (George&Simons, 1994), მცდარი აღმოჩნდა. გარდა ამისა, რეიგანის ადმინისტრაციის მიერ გატარებული მაიძულებელი დიპლომატიის ერთ-ერთ მთავარ სისუსტედ სწორედ კადაფის წინააღმდეგობის სიძლიერეა მიჩნეული (George&Simons, 1994), რაც მიუთითებს იმაზე, რომ გატარებულმა სტრატეგიამ სრულად ვერ შეძლო იძულების განმახორციელებლის სასარგებლოდ მოტივაციის ასიმეტრიულობის უზრუნველყოფა. რადგანაც კადაფისათვის საფრთხე ეგზისტენციალური იყო და მას სურდა რეჟიმის გადარჩენა, მის მიერ წინააღმდეგობის გაწევის მოტივაცია საკმაოდ ძლიერი იყო. შესაბამისად, აშშ-ის ერთადერთ გამოსავალი შეცვლილი მიდგომა გახდა: 1999 წლიდან რეჟიმის ცვლილების რიტორიკა ბირთვული პროგრამების დათმობის სტრატეგიით ჩანაცვლდა. მეტად გამარტივდა მიზანი, რამაც შედეგად მის გარშემო სტრატეგიის აგება გაამარტივა.

1.2. კლინტონის ადმინისტრაციის საიდუმლო მოლაპარაკებები (1999-2000) და პირველადი გარანტიები ლიბიის მიმართ

მაიძულებელი დიპლომატიის განვითარების მომდევნო ეტაპი ცალმხრივი სამხედრო-ეკონომიკური ზეწოლიდან დიპლომატიური ვაჭრობის (Bargaining) ფაზაში გადასვლას უკავშირდება. თუკი რეიგანის პერიოდში აშშ იყენებდა „სცადე და ნახე“ (Try-and-See) მიდგომას, რაც კადაფის რეჟიმის დამხობის არარეალისტური მიზნის გამო უშედეგო აღმოჩნდა, კლინტონის ადმინისტრაციამ სტრატეგიული პრიორიტეტები გადააწყო და ლიბიისადმი მიდგომა შეცვალა. 1999 წელს ლიბიასა და ვაშინგტონს შორის დაწყებულმა საიდუმლო მოლაპარაკებებმა გამოავლინა ორივე მხარის ინტერესები, ხოლო დიალოგის გასაიდუმლოებულმა ხასიათმა გარე

აქტორებთან დაპირისპირებისა თუ მათი პროცესში არასასურველი ჩართვის პრევენცია განაპირობა.

სტიმულებისა და მუქარების სწორი ბალანსის მოსინჯვა 1990-იანი წლების მიწურულს დაიწყო. მას შემდეგ, რაც 1998 წლის აგვისტოში კადაფი დათანხმდა დიდი ბრიტანეთისა და აშშ-ის ერთობლივ წინადადებას, რომ ლოკერბის აქტის ექვმიტანილები ნეიტრალურ ტერიტორიაზე (ნიდერლანდებში), შოტლანდიური სამართლით გასამართლებულიყვნენ, გაეროს უშიშროების საბჭომ 1192-ე რეზოლუცია მიიღო, რომელიც ექვმიტანილების ნიდერლანდების სასამართლოში გადაცემისთანავე სანქციების შეჩერებას ითვალისწინებდა (UN Security Council, 1998, p.2). პროცესი 1999 წლის აპრილში დასრულდა, რასაც მოჰყვა სანქციების დროებითი მოხსნა. ამ მოვლენამ კადაფის რეჟიმს გამოაცალა მთავარი პროპაგანდისტული არგუმენტი, თითქოს ქვეყნის შიდა ეკონომიკური კატასტროფა მხოლოდ გარე სამყაროს ბრალი იყო (Bowen, 2020). ლოკერბის საკითხის მოგვარებამ შეერთებულ შტატებს საშუალება მისცა, ლიბიის მიმართ მოთხოვნები შეერბილებინა. რეჟიმის შეცვლა აღარ იყო ქვეყნის საბოლოო მიზანი. ვაშინგტონს შეეძლო იძულებითი დიპლომატიის სტრატეგიის კადაფის ხელისუფლებაში ყოფნის პარალელურად გაგრძელება (Pauly, 2025). ყოველივე ამან უზრუნველყო იძულებითი დიპლომატიის მიზნების უფრო მეტი სიცხადე რეიგანის ადმინისტრაციასთან შედარებით, რამაც მაიძულებელი დიპლომატიის სტრატეგიის ეფექტურობა გაზარდა. რასაკვირველია, წინარე პირობებს საფუძველს უმყარებდა აშშ-ის ხელმძღვანელობის ძლიერი მოტივაცია, საერთაშორისო მხარდაჭერა და ძლიერი ლიდერობა, რომლებმაც თანდათანობით განსაზღვრეს კადაფის მხრიდან შეწინააღმდეგების შემცირება.

1999 წლის მაისში გაერთიანებულ სამეფოსა და შვეიცარიაში საიდუმლო მოლაპარაკებები დაიწყო. ამერიკულ მხარეს მარტინ ინდიკი (Martin S. Indyk), სახელმწიფო მდივნის თანაშემწე ახლო აღმოსავლეთის საკითხებში, წარმოადგენდა, ხოლო ლიბიურ მხარეს - საგარეო დაზვერვის ხელმძღვანელობა მუსა კუსას (Musa

Kusa) მეთაურობით (Bowen, 2020). მოლაპარაკებების საწყის ეტაპზე კლინტონის ადმინისტრაცია ძირითადად ფოკუსირებული იყო ლოკერბის საკითხის საბოლოო სამართლებრივ მოგვარებაზე, ტერორიზმის დაფინანსებაზე უარის თქმასა და ალ-ქაიდასთან ანტიტერორისტული თანამშრომლობის გაწყვეტის საკითხებზე. აღსანიშნავია ისიც, რომ ბირთვული პროგრამების დათმობის საკითხი კონკრეტული მოლაპარაკებების ეტაპზე, ლიბიის შეთავაზების მიუხედავად, არ განხილულა, ვინაიდან შტატებმა იმ ეტაპზე ტრიპოლის ბირთვული შესაძლებლობების შესახებ დაზუსტებით არც არაფერი იცოდა. შესაბამისად, აღნიშნულმა საკითხმა პრიორიტეტების სიაში ბოლოსკენ გადაინაცვლა. თუმცა, ვაშინგტონმა ლიბიას მკაფიო პირველადი პირობა წაუყენა: საერთაშორისო თანამეგობრობაში სრული რეინტეგრაციისთვის ტრიპოლის არა მხოლოდ ტერორიზმის, არამედ WMD-ის ამბიციებთან დაკავშირებული ეჭვებიც უნდა გაეფანტა (Bowen, 2020).

საიდუმლო დიალოგის დროს გამოიკვეთა ლიბიის ბირთვული პროგრამის რეალური განვითარების დინამიკა, რაც აშშ-სთვის ბოლომდე ცნობილი არ იყო. მიუხედავად დიპლომატიური არხების გახსნისა, კადაფი 1998 წლიდან 2003 წლამდე კვლავ აგრძელებდა WMD პროგრამების ფარულ განვითარებას. ტრიპოლმა 1998 წლისათვის უკვე ააწყო ურანის კონვერტაციის ობიექტი, ხოლო 1999 წლის ბოლოსა და 2000 წლის დასაწყისში ხანის პაკისტანური ფარული ქსელის საშუალებით ორი ახალი მას-სპექტრომეტრი და მოწინავე P-2 ტიპის გაზის ცენტრიფუგები შეიძინა (Pauly, 2025). კადაფი ამ სტრატეგიას კვლავ უსაფრთხოების ერთადერთ გარანტიად აღიქვამდა, რადგან ვაშინგტონის მხრიდან რეჟიმის ხელშეუხებლობის მყარ გარანტიები არ ჰქონდა. 1998-2003 წლებში ლიბია უარყოფდა ამერიკულ მოთხოვნებს არა იმიტომ, რომ მუქარას არ მიიჩნევდა მტკივნეულად, არამედ იმიტომ, რომ არსებობდა სანდო იძულებითი გარანტიების დეფიციტი - ე.წ. „გარანტიის დილემა“ (Assurance Dilemma) (Pauly, 2025). კადაფის ემინოდა, რომ განიარაღების შემთხვევაში აშშ-ის მხრიდან რეჟიმის დამხობა მაინც გარდაუვალი იყო, რაც მიუთითებს მაიდულებელი დიპლომატიის მეხუთე პირობის - კრიზისის მოგვარების პირობების

სიცხადის - ბუნდოვანებაზე. სტრატეგიის წარმატებისათვის გარანტიები იმდენადვე მნიშვნელოვანია, რამდენადაც წამოყენებული მოთხოვნები.

კლინტონის პერიოდის მოლაპარაკებები 2000 წლის ბოლოს დროებით შეჩერდა, რადგან საპრეზიდენტო არჩევნების წინ თეთრ სახლს ლიბიასთან გასაიდუმლოებული დიალოგის შესახებ ინფორმაციის გაჟონვა არ აწყობდა (Bowen, 2020). თუმცა, აღსანიშნავია, რომ დიპლომატიურმა შეხვედრებმა საფუძველი ჩაუყარა აღქმების შემდგომ ტრანსფორმაციას: აშშ-მა უარი თქვა რეჟიმის შეცვლის აპრიორულ მოთხოვნაზე, ხოლო ლიბია მივიდა დასკვნამდე, რომ სანქციების სამუდამოდ გაუქმება მხოლოდ ბირთვულ განიარაღებაზე ვაჭრობით იქნებოდა შესაძლებელი (Paek, 2020). კლინტონის ადმინისტრაციის მიერ წარმოებული საიდუმლო მოლაპარაკებები ლიბიასთან რეიგანის ადმინისტრაციის ეკონომიკური წნეხის სტრატეგიაზე დაფუძნებული კარგი მიდგომა გამოდგა, რომელმაც ქვეყნებს შორის ინტერესების გაცვლა და პირველადი პირობების წამოყენება უზრუნველყო. აშშ-ისთვის ეკონომიკური სანქციების პარალელურად დიპლომატიურ მაგიდასთან ყოფნამ მეტად გაამარტივა წნეხი, რაც ესოდენ მნიშვნელოვანი იყო საკუთარი მიზნების მისაღწევად.

1.3. ბუშის დოქტრინა და ერაყში ინტერვენცია (2003)

თეთრ სახლში ჯორჯ ბუშ უმცროსის ადმინისტრაციის მოსვლამ და 2001 წლის 11 სექტემბრის ტერაქტებმა აშშ-ის საგარეო პოლიტიკური სტრატეგია ფუნდამენტურად შეცვალა. ტერაქტის შემდეგ, საერთაშორისო უსაფრთხოების გამოწვევებთან საბრძოლველად ახალი აღმასრულებელი ბრძანებების (EOs) სერიითა და სამართლებრივი შეზღუდვებით ფინანსური ინსტრუმენტების გამოყენება მკვეთრად გაიზარდა. ტერორისტული თავდასხმებიდან ორი კვირის განმავლობაში, პრეზიდენტმა ბუშმა EO 13224-ით, პრაქტიკულად, ტერორიზმის წინააღმდეგ ფინანსური ომი წამოიწყო. ბრძანებამ ქონების დაბლოკვა და ტრანზაქციების აკრძალვა უზრუნველყო იმ პირებთან, რომლებიც ახორციელებენ ან მხარს უჭერენ ტერორიზმს

(Eckert, 2008). მოვლენამ ლიბიასთან მოლაპარაკებების განახლებაც განაპირობა და 2001 წლის ოქტომბრიდან 2003 წლის დეკემბრამდე ბუშის ადმინისტრაცია, კერძოდ, სახელმწიფო მდივნის თანაშემწე ახლო აღმოსავლეთის საკითხებში, უილიამ ჯ. ბერნსი (William J. Burns) ლიბიელებს, სულ მცირე, ექვსჯერ შეხვდა (Bowen, 2020). აშშ-ლიბიის თანამშრომლობა ანტიტერორიზმის საკითხშიც პროგრესულად სწორედ 2001 წლის ოქტომბრიდან განვითარდა (Paek, 2020). ჩამოყალიბდა „ბუშის დოქტრინა“, რომლის ცენტრალური კომპონენტებიც 2002 წლის აშშ-ის ეროვნული უსაფრთხოების სტრატეგიაში (NSS) აისახა. საზოგადოდ, დოქტრინები ადმინისტრაციის საგარეო პოლიტიკის პრიორიტეტების დასადგენად გამოსადეგია და პირდაპირ აჩვენებს აქტორის მიზნების მიღწევის საშუალებებს (Carnegie Endowment for International Peace, 2002). ახალი პოლიტიკა უარყოფდა ცივი ომის დროინდელ კლასიკური შეკავების (Deterrence) პოლიტიკას და მის ნაცვლად პრევენციული ომის კონცეფცია დაამკვიდრა. სტრატეგია ღიად აცხადებდა, რომ ამერიკა არ დაელოდებოდა თავდასხმას და საჭიროების შემთხვევაში იმოქმედებდა პრევენციულად, რათა აღეკვეთა ტერორისტებისა და ბოროტმოქმედი სახელმწიფოების (Rogue States) მიერ მასობრივი განადგურების იარაღის მოპოვება ან გამოყენება (White House, 2002). აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ სიტყვა ლიბია დოკუმენტში ერთხელაც არ არის ნახსენები, თუმცა, აშკარად ჩანს პირდაპირი მინიშნებები იმისა, რომ ვაშინგტონმა ტრიპოლის გასაიდუმლოებული საქმიანობის შესახებ იცოდა და ამის საწინააღმდეგო ზომებს მიიღებდა. კერძოდ, 1990-იან წლებში აღმოცენებულ კანონდამრღვევ სახელმწიფოებზე საუბრისას განხილულია, რომ ამ ქვეყნებს სურთ მასობრივი განადგურების იარაღის წარმოება, რაც ვაშინგტონმა არ უნდა დაუშვას. უმეტესად, ეს სახელმწიფოები ტერორიზმის დამფინანსებლებიც არიან და აღნიშნული ორგანიზაციებთან ბრძოლის შემდეგ პრიორიტეტი მათი სპონსორების იძულებით თუ დარწმუნებით სუვერენული პასუხისმგებლობის გაძლიერებაა, ვიდრე ეს აშშ-ის ეროვნული უსაფრთხოებისთვის საფრთხედ იქცევა (White House, 2002). დოქტრინის მიხედვით, საუკეთესო გარანტია WMD-ის გავრცელების წინააღმდეგ ამ რეჟიმების დემოკრატიული მთავრობებით

ჩანაცვლება იყო, ხოლო საჭიროების შემთხვევაში აშშ პრევენციულ მოქმედებასაც არ გამოიციხავდა (Daniel et al., 2004). მთავარი მიზნის მისაღწევად აშშ აძლიერებს დიპლომატიას, შეიარაღებისა და მრავალმხრივი ექსპორტის კონტროლის და ტერორისტებისა და WMD-ის მადიებელი ქვეყნების ხელის შეშლით საფრთხეს ამცირებს (White House, 2002). რადგანაც რეჟიმის ჩანაცვლების ალტერნატივა კვლავაც აქტიურად ისახებოდა ამერიკული საგარეო პოლიტიკის რიტორიკაში, ბუნებრივია, რეჟიმის შენარჩუნების მოტივით მამოძრავებელ კადაფის ბირთვული შეიარაღების ქონა და მისი, როგორც შემაკავებელი ინსტრუმენტისა და „სავაჭრო ჩიპის“ ქონა უსაფრთხოების ერთადერთ გარანტიად წარმოედგინა. ეს, თავის მხრივ, ავტორიტარ ლიდერს უზიძგებდა, წინააღმდეგობა გაეწია მაიძულებელი დიპლომატიისათვის მანამ, სანამ მის რეჟიმსა თუ ძალაუფლებას ეგზისტენციალური საფრთხე ემუქრება.

ბუშის ადმინისტრაციამ აამოქმედა აქტიური გაუვრცელებლობის სტრატეგია, რაც დაეფუძნა სამ ძირითად საყრდენს: 1. აქტიური კონტრპროლიფერაცია, 2. ეფექტური გაუვრცელებლობის მექანიზმები და 3. იარაღის გამოყენების შედეგების მენეჯმენტი. ბუში უმცროსის პრეზიდენტობიდან ბირთვული იარაღის გავრცელებასთან ბრძოლის დაფინანსება 35%-ით გაიზარდა (Commission on Presidential Debates, 2004). აღნიშნული პოლიტიკა ერთის მხრივ, მოკავშირეებთან გლობალური უსაფრთხოების რეჟიმის განსამტკიცებლად კოოპერაციის სურვილს გამოხატავდა, ხოლო, მეორეს მხრივ - ეროვნული ინტერესების დასაცავად ცალმხრივი ნაბიჯების გადადგმისთვის მზაობას (Bahgat, 2005). სტრატეგიის პრაქტიკული რეალიზაცია 2003 წლის მაისში პრეზიდენტ ბუშის მიერ ინიცირებული „გავრცელების უსაფრთხოების ინიციატივა“ (PSI) იყო - მრავალმხრივი ძალისხმევა, რომელიც მიზნად ისახავდა აღკვეთის შესაძლებლობების გაძლიერებასა და სახელმწიფოებს შორის კოორდინაციის გაზრდას მასობრივი განადგურების იარაღის (WMD), მისი მიწოდების სისტემებისა და მასთან დაკავშირებული მასალებით ვაჭრობის შესაჩერებლად (Arms Control Association, 2023). ინიციატივას თავდაპირველად 10 მოკავშირე ქვეყანა შეუერთდა, რომლებიც ავსტრალია, საფრანგეთი, გერმანია,

იტალია, იაპონია, ნიდერლანდები, პოლონეთი, პორტუგალია, ესპანეთი და გაერთიანებული სამეფო. PSI-ის მიზანი იყო სადაზვერვო ინფორმაციის გაზიარების საფუძველზე, საერთაშორისო სამართლებრივი ნორმების ფარგლებში, ხმელთაშუა ზღვისა თუ საერთაშორისო წყლების საჰაერო და საზღვაო სივრცეში იმ გემების დაკავება და შემოწმება, რომლებსაც ფარულად გადაჰქონდათ WMD კომპონენტები (Arms Control Association, 2023). იმის გათვალისწინებით, რომ ინიციატივა არ ქმნიდა ახალ კანონებს, PSI-მ მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა ლიბიის შემთხვევაში, თუნდაც 2003 წელს სახელმწიფოსკენ მიმავალი ცენტრიფუგის კომპონენტების ჩამორთმევითა და ხანის ქსელის გაშიფვრით. აღსანიშნავია ისიც, რომ ინიციატივის ხელმძღვრე სახელმწიფოები შეთანხმდა გამოექვეყნებინათ „აკრძალვის პრინციპების განცხადება“ (Statement of Interdiction Principles), რომელმაც PSI-ის 50-ზე მეტი ქვეყანის მხარდაჭერა შეჰმატა. ხმელთაშუა ზღვაში წარმატებით ჩატარებული საზღვაო წვრთნების შემდეგ, დეპარტამენტმა შემაკავებელი სასწავლო წვრთნების სერია დაგეგმა. PSI წარმატებული აღმოჩნდა ბუშის დოქტრინის სტრატეგისთვის და ინიციატივამ აშშ-ის 2003 წლის საგარეო პოლიტიკურ მიღწევებში საკუთარი ადგილი დაიმკვიდრა (U.S. Department of State, 2004). ამრიგად, PSI-იმ არამხოლოდ გამოაშკარავა ბოროტმოქმედი სახელმწიფო, არამედ დაამტკიცა ინიციატივის წარმატებულობა და აშშ-ის საგარეო პოლიტიკური სტრატეგიის მიმართ საერთაშორისო მხარდაჭერა გაიმყარა.

მეორეს მხრივ, ლიბია ბირთვული შეიარაღებისთვის მზადებას აგრძელებდა და ეკონომიკურ რესურსებს აქტიურად დებდა ხანის ქსელისგან მიღებულ მოწყობილობებში. კერძოდ, მატუკ მუჰამედ მატუკმა (Matuq Mohammed Matuq), ლიბიის ბირთვული იარაღის საიდუმლო პროგრამის იმდროინდელმა ხელმძღვანელმა, ხანის ქსელს 2001-2002 წლების მიჯნაზე 100-დან 200 მილიონამდე აშშ დოლარი გადაუხადა გაზის მზა ცენტრიფუგის ქარხნისთვის, რომელიც 10 000 P-2 ტიპის ცენტრიფუგით იქნებოდა აღჭურვილი. აღნიშნული ქარხნის მშენებლობა 2003 წლის ივნისისთვის დასრულებული უნდა ყოფილიყო (Pauly, 2025). ამავე პერიოდში, ქსელმა ლიბიას ბირთვული იარაღისა და დამზადების დოკუმენტაცია მიაწოდა,

რომელშიც ტრიპოლიმ დაახლოებით 20-50 მილიონი აშშ დოლარი გადაიხადა. ისინი სამეცნიერო კვლევების ეროვნული საბჭოს (NBSR) საცავში აღმოჩნდა და მოიცავდა ინფორმაციას ბირთვული იარაღის ასაფეთქებელი ნაწილისა და სხვა ელემენტების აწყობის ნახაზებსა თუ დამზადების ინსტრუქციებს (Bowen, 2020). 2002 მაისიდან დეკემბრამდე, ლიბიამ 2 წარმატებული ტესტირებაც კი ჩაატარა თავის ცენტრიფუგებზე, რასაკვირველია, ურანის გარეშე (Pauly, 2025). კადაფის მოქმედებები ამტკიცებს, რომ აშშ-ის მაიძულებელი დიპლომატიის ეფექტურობას მეექვსე და მერვე პირობები - იძულების განმახორციელებლის მიერ სამიზნე სახელმწიფოს გონებაში გადაუდებელი მოქმედების აუცილებლობის განცდის შექმნა და იძულების განმახორციელებლის სასარგებლოდ მოტივაციის ასიმეტრია - აკლდა. მართალია, ვაშინგტონი მზად იყო ყველანაირი ხარჯისათვის, რომელსაც მაიძულებელი დიპლომატია მოიტანდა და ძლიერი ლიდერობით საერთაშორისო მხარდაჭერაც გაიმყარა, თუმცა, საგარეო პოლიტიკურ ქმედებებს ტრიპოლის არ გაუჩინა გადაუდებელი მოქმედებისა და წინააღმდეგობის გაწევის ამაოების აღქმა, რაზეც ბუშის დოქტრინის პარალელურად კადაფის განხორციელებული ქმედებები მეტყველებს. საჭირო იყო აშშ-ის მხრიდან უფრო ძლიერი სიგნალის გაშვება, რაც კადაფის რეჟიმს ეგზისტენციალურ საფრთხეს შეუქმნიდა და წინააღმდეგობის გაწევის ნაცვლად დათმობებზე წასვლას აიძულებდა.

ბუშის დოქტრინის ყველაზე მძლავრი და დემონსტრაციული აქტი 2003 წლის მარტში ერაყში სამხედრო ინტერვენციის დაწყება და სადამ ჰუსეინის რეჟიმის სწრაფი დამხობა იყო. სამხედრო ძალის მაიძულებელი ფორმით გამოყენება სამ ფორმად შეიძლება დაიყოს: დიპლომატიური (მუქარა), დემონსტრაციული (შეზღუდული დარტყმა) და სრულმასშტაბიანი ომი (Art & Cronin, 2003). ერაყის ომი ლიბიისთვის იქცა აშშ-ის მხრიდან აბსოლუტურად დამაჯერებელ და რეალურ მუქარად (Jakobsen, 2011). კადაფიმ დაინახა, რომ ვაშინგტონი მზად იყო გაეღო უზარმაზარი ფინანსური (156 მილიარდ დოლარზე მეტი) და ადამიანური რესურსი (130,000-ზე მეტი ჯარისკაცი ერაყში) საკუთარი დოქტრინის აღსასრულებლად. გარდა ამერიკელი ჯარისკაცებისა,

ერაყში მონაწილეობას იღებდა ათასობით ჯარისკაცი სხვადასხვა ქვეყნებიდან, მათ შორის დიდი ბრიტანეთიდან (10 000), უკრაინიდან, ესპანეთიდან უკრაინიდან თუ იაპონიიდან (1000) (Daniel et al., 2004). ამან, ცხადია პირდაპირი მუქარა წაუყენა ლიბიას და ავტორიტარულ რეჟიმს, რომელიც საერთაშორისო მხარდაჭერის მქონე აშშ-ის სტრატეგიის შემდეგ სამიზნედ იქცა. თუმცა, აღსანიშნავია კადაფის შვილის - საიფ ილ-ისლამის განცხადებაც, რომლის მიხედვითაც იგი ამბობდა, რომ აშშ-ლიბიის გასაიდუმლოებული დიალოგი ბირთვულ განიარაღებაზე წლებით ადრე დაიწყო და მას საერთო არაფერი ჰქონდა ერაყზე თავდასხმასთან (Claude, 2004), რითიც, ცხადია, საჯაროდ ერაყში ინტერვენციის გამო რეჟიმის დაკარგვის შიშის უარყოფას ცდილობდა. აშკარა მოცემულობაა, რომ რაც უფრო ფართომასშტაბიანია მოწინააღმდეგის მიმართ მოთხოვნა, მით უფრო ძლიერი იქნება მისი წინააღმდეგობის მოტივაცია და, შესაბამისად, მით უფრო რთული იქნება იძულებითი დიპლომატიის ეფექტურობის მიღწევა (Art & Cronin, 2003). შესაბამისად, ადმინისტრაციის მიერ პირდაპირი დიალოგის მიდგომა, როგორც ჩანს, იმ სტრატეგიის ნაწილი გახდა, რომელიც ერაყის მოვლენების შემდგომ განვითარებული პოლიტიკისთვის გარდამტეხი ცვლილების მომტანი აღმოჩნდა - გაუვრცელებლობის სტრატეგია რეჟიმის შეცვლისა და სამხედრო პრევენციის საწყისი მიზნიდან შეკავებისა და დარწმუნების ალტერნატივით შეიცვალა (Daniel et al., 2004). ცხადია, ბუშის საგარეო პოლიტიკური დოქტრინის მომდევნო ეტაპი, შესაძლებელია, ლიბიაში ინტერვენცია და რეჟიმის დამხობა ყოფილიყო. თუმცა, ეს დაკავშირებული იქნებოდა უფრო მეტი ადამიანური თუ ეკონომიკური რესურსის დაკარგვასთან. მაიძულებელი დიპლომატიის გამოყენების 3 ფორმიდან ამერიკის შეერთებულმა შტატებმა მიმართა პირველ ორს, ესენია: (1) დიპლომატიური გამოყენება - მოწინააღმდეგის წინააღმდეგ ძალის გამოყენების მუქარა, თუ ის არ შეცვლის თავის ქცევას, (2) დემონსტრაციული გამოყენება - ძალის სამაგალითო და შეზღუდული დემონსტრაცია. მესამე ვარიანტი ომია - ძალის ნებისმიერი რაოდენობის გამოყენება, რაც საჭიროა მოწინააღმდეგის ქცევის შესაცვლელად. ბუშის ადმინისტრაციის მიერ მიღებულმა გადაწყვეტილებამ

კატალიზატორის როლი შეასრულა მაიძულებელი დიპლომატიის წარმატების საკითხში, რადგან მაიძულებელი დიპლომატია სწორედ იქ მთავრდება, სადაც სრულმასშტაბიანი სამხედრო მოქმედებები იწყება (Art & Cronin, 2003). ერთხმრივი თუ მრავალმხრივი ეკონომიკური სანქციებით საფუძველჩაყრილი პოლიტიკური წნეხი წყალში არ ჩაიყარა და საიდუმლო მოლაპარაკებებმა, ინტერესების გაცვლამ და პრიორიტეტების სწორად დალაგებამ სტრატეგიას პირი წარმატებისკენ უბრუნა.

მუქარის სანდოობას აძლიერებდა ის ფარული გზავნილებიც, რომლებიც კადაფიმ მიიღო. 2001 წელს პრეზიდენტმა ბუშმა ალჟირის პრეზიდენტის, აბდელაზიზ ბუტეფლიკას (Abdelaziz Bouteflika) მეშვეობით ლიბიის ლიდერს პირდაპირი ულტიმატუმი გადასცა: „ან თქვენ თავად გაანადგურებთ მასობრივი განადგურების იარაღს, ან ის [ბუში] პირადად გაანადგურებს მას და ყველაფერს ყოველგვარი დისკუსიის გარეშე“ (Pauly, 2025). მიუხედავად კოალიციური ძალების მიერ ჰუსეინის დამხობისა, ბუშის ადმინისტრაცია ერაყსა და ავღანეთში გაჭიანურებული პარტიზანული ომების ფონზე იძულებული გახდა, გადასულიყო რეჟიმის შეცვლის იძულებითი სტრატეგიიდან დარწმუნებისა და დიპლომატიური კომპრომისის სტრატეგიაზე, რადგან მესამე ფრონტის გახსნა რესურსულად რთული იყო (Lee, 2017). ამან შექმნა სივრცე ლიბიასთან კოოპერაციისთვის.

2003 წლის 4 ოქტომბერს, PSI-ის ფარგლებში, იტალიის სანაპირო დაცვამ ხმელთაშუა ზღვაში გერმანული გემი BBC China დააკავა, რომელსაც ლიბიისთვის განკუთვნილი ა.კ. ხანის ქსელის მიერ წარმოებული ცენტრიფუგის კომპონენტები გადაჰქონდა (Bahgat, 2005). აღსანიშნავია, რომ გარდა ფიზიკური მოწყობილობებისა, ხანის ქსელი ბირთვულ იარაღთან დაკავშირებულ ტრენინგებსაც უზრუნველყოფდა, რომლებიც კომპიუტერიზებული დამუშავების ტექნიკის შესწავლას, გაზის დამუშავებას, მასალების თერმულ დამუშავებას, მას-სპექტრომეტრებს, ენერგოსისტემებს, ხარისხის კონტროლისა და შედუღების შესწავლას მოიცავდა. ოპერაციითვე გაირკვა მაღალიზიური კომპანიის Scomi Precision Engineering (SCOPE)-ის

როლიც (Bowen, 2020). ლიბია აშშ-ს რეალურ საფრთხედ აღიქვამდა და სახელმწიფო ლიდერი შიშობდა, რომ მისი ქვეყანა მალე ბუშის ადმინისტრაციის სამიზნედ იქცეოდა მასობრივი განადგურების იარაღის უკანონო საქმიანობის გამო. შექმნილმა გეოპოლიტიკურმა ვითარებამ საბოლოოდ დაანახა კადაფის, რომ აშშ-ის სადაზვერვო და სამხედრო კონტროლი ძლიერი იყო, რამაც იგი აიძულა, 2003 წლის დეკემბერში ოფიციალურად გამოეცხადებინა ბირთვულ ამბიციებზე უარის თქმა (Paek, 2020). საბოლოო ჯამში, ერაყში ინტერვენციამ კადაფის გონებაში გადაუდებელი მოქმედების აუცილებლობის განცდა შექმნა, რაც გამოიხატა იმაშიც, რომ 2003 წლის მარტში მუსა კუსამ თავად შესთავაზა ბრიტანეთის დაზვერვას ბირთვული იარაღის შესახებ დიალოგის წამოწყება (Bahgat, 2005) და აშშ-ის მხრიდან საიდუმლო მოლაპარაკებების განახლებაზეც დათანხმდა. ბუშის დოქტრინის მთავარი სათქმელი, რომ ბირთვულ იარაღს მხოლოდ იზოლაცია და არასასურველი შედეგი მოჰქონდა (Bowen, 2020), კადაფისთვის რეალობად იქცა. ამჯერად, ლიდერისთვის მასობრივი განადგურების იარაღის შესახებ რეალური ინფორმაციის გამჟღავნება და მისი დათმობა ეროვნულ ინტერესებთან იყო თანხვედრაში.

თავი 2. რეჟიმის უსაფრთხოების დილემა

2.1. პრიორიტეტების ცვლილება 2003 წლის მოვლენების ფონზე რეჟიმის შენარჩუნების მოტივით

2003 წლის გეოპოლიტიკურმა ძვრებმა, განსაკუთრებით კი სადამ ჰუსეინის რეჟიმის კოლაფსმა, მნიშვნელოვანი გარდატეხა მოახდინა მუამარ კადაფის მიერ უსაფრთხოების დილემის აღქმებში. თეორიული თვალსაზრისით, როდესაც სამიზნე სახელმწიფო გაცილებით მეტად არის მოტივირებული საკუთარი გადარჩენისთვის, ვიდრე მაცდუნებელი სახელმწიფო - მისი დასჯისთვის, მაიძულებელი დიპლომატია წინააღმდეგობას აწყდება (George, 1991). თუმცა, როდესაც საფრთხე ეგზისტენციალური ხდება, ავტორიტარი ლიდერის პრიორიტეტების იერარქია იცვლება. კადაფისთვის მანამდე არსებული მთავარი ღირებულება - იდეოლოგიური

ჰეგემონია და რეგიონული ექსპანსია - მთავარმა პრიორიტეტმა, საკუთარი სიცოცხლის, ძალაუფლებისა და რეჟიმის შენარჩუნებამ, ჩაანაცვლა (Jentleson & Whytock, 2005).

კადაფის პოლიტიკური მესიჯებისა და რიტორიკის დინამიკა ათწლეულების განმავლობაში რადიკალურად ტრანსფორმირდა. 1977 წელს მან ჩამოაყალიბა „მესამე უნივერსალური თეორია“, რომელიც ეყრდნობოდა სოციალიზმს, სახალხო დემოკრატიას, არაბულ ერთიანობასა და პროგრესულ ისლამს, რითაც მან ლიბიაში ანტიამერიკული და ანტიისრაელური საგარეო პოლიტიკურ კურსი დააკმკვიდრა. ლიბიის მაშინდელი საგარეო საქმეთა მინისტრმა, ალი ტრეიკიმ (Ali Treiki), სირიელი და ირანელი კოლეგების თანხლებით განაცხადა, რომ ქვეყნები ბირთვული იარაღის შეძენას ისრაელის სავარაუდო ბირთვული შესაძლებლობების ფონზე გეგმავდნენ. (Bowen, 2020). საინტერესოა, რომ ლიბიამ ბიოლოგიური იარაღის კონვენციის (BWC) 1972 წელსვე ხელი მოაწერა და 189 სახელმწიფოსთან ერთად შეთანხმების მთავარი მიზანი - ბიოლოგიური და ტოქსიკური იარაღის შემუშავების, წარმოების, შეძენის, გადაცემის, მარაგის შექმნისა და გამოყენების აკრძალვა - გაიზიარა. ეს იყო პირველი მრავალმხრივი განიარაღების ხელშეკრულება, რომელიც კრძალავდა მასობრივი განადგურების იარაღის (WMD) მთელ კატეგორიას (United Nations Office for Disarmament Affairs. (n.d.)) და ანომალიურია ლიბიის, როგორც ამ სფეროში მოწინავე კანონდამრღვევი სახელმწიფოს მსგავს ინიციატივაში ჩართვა. თუმცა, მსგავსი პარადოქსი ავტორიტარი ლიდერის განცხადებებშიც იკვეთება. 1986 წელს გაკეთებულ განცხადებაში კადაფი ამბობს, რომ ბირთვული იარაღი არის „კაცობრიობის წინააღმდეგ ჩადენილი დიდი შეცდომა“, თუმცა იქვე დასძენს, რომ არაბების უსაფრთხოებისთვის იგი საციცოხლოდ მნიშვნელოვანია, რათა სხვა ბირთვულად შეიარაღებული სახელმწიფოების მხრიდან მომავალ ეგზისტენციალურ საფრთხეს უპასუხო (Bowen, 2020). აღნიშნული განცხადებები ურთიერთგამომრიცხავ ხასიათს ატარებს და მიანიშნებს ლიბიის ლიდერის მცდელობაზე, საკუთარი ამბიციური მიზნების გამართლების გზით საერთაშორისო სისტემაში თავისუფლად ასპარეზობის

შესაძლებლობა შეინარჩუნოს. ლიბიის მთავარი მიზანი ბირთვული იარაღის მოპოვებით თავის არაბული სახელმწიფოების დამცველად და ლიდერად წარმოჩენა იყო. რეჟიმი ცდილობდა ჩამოეყალიბებინა ლიბიის, როგორც ძლიერი რეგიონალური მოთამაშის იმიჯი და შეიქმნა საშიში და მოთამაშის რეპუტაცია.

1990-იანი წლები ლიბიისათვის საკმაოდ რთული პერიოდი იყო. ქვეყნის შიგნით უკმაყოფილების დონე იწევდა, სანქციების სიმძიმე ეკონომიკაზე აისახებოდა - 1993 წელს ქვეყანაში სამხედრო გადატრიალების წარუმატებელი შემთხვევაც იყო (Pauly, 2025). დეკადის განმავლობაში რეჟიმისთვის უსაფრთხოების ყველაზე დიდ საზრუნავს ლიბიის ისლამური მებრძოლი ჯგუფი (LIFG) წარმოადგენდა. 1990-იან წლებში LIFG ხშირად ესხმოდა თავს ლიბიის უსაფრთხოების ძალებს და რეჟიმის წინააღმდეგ მასობრივ შეიარაღებულ წინააღმდეგობას იწვევდა (U.S. Department of State, 2006, p. 210). ჯგუფმა კადაფის მკვლელობა ოთხჯერ სცადა, რომელთაგან ბოლო 1998 წელს იყო. თუმცა, ყველაფრის მიუხედავად, ლიდერი უარს აცხადებდა აშშ-თან ურთიერთობების დასტაბილურებაზე, ვინაიდან ეს ბირთვული პროგრამების დათმობას უტოლდებოდა (Pauly, 2025). აგრეთვე, ლიბიის პერსპექტივიდან, ისლამისტი ფუნდამენტალისტების მხრიდან მომავალი საფრთხე აშშ-ის მუქარაზე უფრო დიდი იყო, რადგან კადაფის სახელმწიფოს უსაფრთხოებაზე მეტად რეჟიმის უსაფრთხოებაზე ზრუნვა ადარდებდა (Paek, 2020). თუმცა, იდეოლოგიური ჩარჩოს მიღმა იდგა ეკონომიკური და პოლიტიკური წნეხი, რომელიც აშკარად მოქმედებდა ქვეყნის როგორც შიდა, ისე საგარეო მდგომარეობაზე. თეორიულად, რამდენადაც ურთიერთწინააღმდეგობრივი იყო ეს კადაფისთვის, 1990-იანი წლებიდან აშკარად იკვეთება რეჟიმის თანდათანობითი ცვლილებები როგორც რიტორიკაში, ასევე საგარეო ურთიერთობების პრაქტიკაში. უმეტესად, ეს ტერორიზმთან ბრძოლის საკითხებში ლიბიის აქტიურობით, შეერთებულ შტატებთან და დიდ ბრიტანეთთან ლოკერბის საქმეში კოორდინაციითა და კადაფის ორიენტაციის პან-არაბიზმიდან პან-აფრიკანიზმით ცვლილებაში გამოიხატებოდა (Bowen, 2020). 2001 წლის 11 სექტემბრის შემდეგ აშშ-ის მუქარის სანდოობა გაიზარდა, რაც, ცხადია, კადაფმა

შეამჩნია. ამისდა მიუხედავად, ავტორიტარი ლიდერის მიერ ბირთვული პროგრამების გაფართოება მხოლოდ და მხოლოდ გარანტიის დილემას შეიძლება მიეწეროს, ვინაიდან მიუხედავად ვაშინგტონიდან მომავალი საფრთხისა, კადაფმა დაზუსტებით არ იცოდა დათმობებზე წასვლის შემთხვევაში უზრუნველყოფილი იქნებოდა თუ არა მისი რეჟიმის უსაფრთხოება. ლიბიელი ლიდერისათვის ეგზისტენციალური მნიშვნელობის იყო ვაშინგტონთან გარკვეულ საკითხებში ურთიერთობების დალაგება. ამაზე მეტყველებს ის ფაქტიც, რომ კადაფი დანარჩენი არაბული სახელმწიფოების ლიდერების დახმარებით ცდილობდა დაერწმუნებინა ვაშინგტონი, რომ იგი ტერორიზმის წინააღმდეგ იყო განწყობილი და მეტიც, მზად იყო დახმარების ხელი გაეწვდინა შეერთებული შტატებისათვის (Pauly, 2025). გარდა ამისა, კადაფიმ დაუყოვნებლივ დაგმო 2001 წლის 11 სექტემბრის ტერორისტული თავდასხმა, როგორც „საშინელი და საზარელი“ აქტი ამერიკის შეერთებული შტატების წინააღმდეგ და რეჟიმმა მყისიერადვე აშშ-ლიბიას შორის ტერორიზმის წინააღმდეგ თანამშრომლობისა და დაზვერვის გაზიარების გასაუმჯობესებლად ნაბიჯები გადადგა (CBS News, 2001). ოფიციალურ განცხადებაში ლიდერმა ხაზი გაუსვა, რომ ეს იყო ჰუმანიტარული კატასტროფა, რომელსაც რელიგიასთან ან პოლიტიკასთან საერთო არაფერი ჰქონდა (Shalgam, 2021). საზოგადოდ, ლიბიის მთავრობა ალ-ქაიდას დიდი ხნის განმავლობაში საფრთხედ აღიქვამდა, რადგან ლიბიის ისლამისტური ოპოზიციის წევრები სწორედ ალ-ქაიდასთან და სხვა უცხოურ ჯიჰადისტურ ორგანიზაციებთან იყვნენ დაკავშირებული. ქვეყნის საგარეო პოლიტიკური იმიჯისათვის კი კადაფის მხრიდან მსგავსი განცხადება აუცილებელი იყო ლოკერბის მოვლენების ფონზე, რადგან სახელმწიფოები რეჟიმს ტერორიზმის ოფიციალურ დამფინანსებლად ცნობდნენ.

2001 წლის დეკემბერში კადაფი ჰააგაში მყოფ დიპლომატებს ეხმიანება და ქიმიური იარაღის აკრძალვის კონვენციაზე (Chemical Weapons Convention - CWC) ხელმოწერისთვის მზაობას აცხადებს (Bowen, 2020). ეს იყო კადაფის რიტორიკისა და საგარეო პოლიტიკური კურსის შემობრუნებისკენ გადადგმული მომდევნო ნაბიჯი,

რაც ამტკიცებს, რომ ბირთვული პროგრამების შესახებ თანამშრომლობა არა უშუალოდ ერაყში აშშ-ის ინტერვენციის შემდეგ, არამედ მანამდეც დაიწყო. კიდევ ერთი ნიშანი ლიბიის შეცვლილი პოზიციისა WMD-ის შესახებ იყო 2002 წლის ნოემბერში ბალისტიკური რაკეტების გავრცელების წინააღმდეგ საერთაშორისო ქცევის კოდექსზე (the International Code of Conduct Against Ballistic Missile Proliferation) ხელის მოწერა.

მაგრამ 2003 წლის მოვლენების შემდეგ ტრიპოლის ოფიციალურ განცხადებებში გაჟღერდა, რომ „შეიარაღების რბოლა არც ლიბიის და არც რეგიონის უსაფრთხოებას არ ემსახურება“ (Arms Control Association, 2021). კადაფის შიშები პირდაპირ აისახა მის საიდუმლო დიპლომატიურ გზავნილებშიც. სადამ ჰუსეინის რეჟიმის დამხობის შემდეგ, ლიბიის ლიდერმა იტალიის პრემიერ-მინისტრ სილვიო ბერლუსკონისთან სატელეფონო საუბრისას ღიად განაცხადა: „მე ყველაფერს გავაკეთებ, რაც ამერიკელებს სურთ, რადგან ვნახე, რაც მოხდა ერაყში და შემეშინდა“ (Bowen, 2020). 2004 წლის თებერვალში პრეზიდენტმა ბუშმა აღნიშნა, რომ ძალის ეფექტურობის შეფასება მოიცავს არა მხოლოდ თავად იარაღს, არამედ იმ ლიდერების ხასიათის გათვალისწინებასაც, რომლაც აქვთ მასზე პასუხისმგებლობა (Daniel et al., 2004). კადაფის მიერ საკუთარი იმიჯის „არაპროგნოზირებადი რევოლუციური ავანგარდიდან“ რაციონალურ აქტორად შეცვლა განპირობებული იყო იმით, რომ ტრიპოლიში აშკარად ესმოდათ, რომ ვაშინგტონი პრევენციული ომების წარმოებისთვის სრულ მზადყოფნაში იყო (Jentleson & Whytock, 2005).

ამ რიტორიკულ ტრანსფორმაციაში მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა კადაფის ვაჟმა, საეფ ალ-ისლამ ალ-კადაფიმ (Saif al-Islam al-Qadhafi), რომელმაც 2003 წლის გაზაფხულზე სტატია „ლიბია-ამერიკული ურთიერთობები“ გამოაქვეყნა, სადაც აღნიშნა, რომ ლიბია მზად იყო ათწლეულების ანტაგონიზმი გულწრფელ მეგობრობად გადაექცია (იგულისხმება აშშ-ლიბიის ურთიერთობები) (Al-Qadhafi, 2003). კადაფის ვაჟი, მიუხედავად იმისა, რომ მას ოფიციალური თანამდებობა არ ეკავა,

დიდ როლს თამაშობდა დიალოგის საწყის ეტაპებზე, ვინაიდან მისი პროცესში მონაწილეობა, როგორც ავტორიტარი ლიდერის მემკვიდრის ავტორიტეტულად აღიქმებოდა და ამრიგად, შესაბამისი წონაც გააჩნდა (Bowen, 2020). რეჟიმმა დაიწყო პრაგმატული ნაბიჯების გადადგმა: სრულად შეწყვიტა რადიკალური პალესტინური ტერორისტული დაჯგუფებების (მათ შორის აბუ ნიდალის ორგანიზაციის ANO-ს) მხარდაჭერა, დახურა სამხედრო საწვრთნელი ბანაკები. 2003 წლის ივნისში კადაფი ოფიციალურად გამოაცხადა, რომ სოციალისტური და სახელმწიფოებრივი ეკონომიკური დაგეგმარების ექსპერიმენტი ჩავარდა და ეკონომიკის ლიბერალიზაცია შეუდგა (Bowen, 2020). თუმცა, უსაფრთხოების დილემა ქვეყნის შიგნით კვლავ მწვავედ იდგა, რადგან კადაფის ემინოდა, რომ თუ ბირთვულ განიარაღებაზე მისი წასვლა მის პოლიტიკურ სისუსტედ აღიქმებოდა და ოპოზიციას მისი დამხობისკენ უბიძგებდა (Pauly, 2025). სწორედ ამიტომ, 2001 წლიდან კადაფი საიდუმლო მოლაპარაკებების მაგიდასთან ისევ დაჯდა იმ მოტივით, რომ მის ძალაუფლებას ეგზისტენციალური საფრთხე არ დაემუქრებოდა.

1998 წლიდან 2003 წლამდე ლიბია არ ეთანხმებოდა მასობრივი განადგურების იარაღის პროგრამასთან დაკავშირებულ იძულებით მოთხოვნებს, რადგან აშშ-ის მხრიდან გარანტიის ნაკლებობა განიცდიდა (Pauly, 2025), რაც ნიშნავს იმას, რომ მიუხედავად ვაშინგტონის ეკონომიკური თუ პოლიტიკური ნაბიჯებისა, რომელიც საკმაოდ მძიმე აღმოჩნდა ტრიპოლისათვის, კადაფის არ ჰქონდა უმთავრესი - რეჟიმისა და ძალაუფლების შენარჩუნების გარანტია და სწორედ ამიტომაც მიმართავდა ბირთვულ პროგრამებს. ზემოხსენებულს, აგრეთვე, ემატებოდა უნდობლობის განცდაც, რაც, ისტორიული და იდეოლოგიური დაპირისპირების ფონზე თავს იჩენდა მოლაპარაკებების საწყის ეტაპებზეც. კოკნრეტულად, ლიბიელები დიალოგის წარმოებისას დაჟინებით მოითხოვდნენ ისეთ პირთან შეხვედრებს, რომლებიც საიდუმლო დაზვერვის აგენტები არ იყვნენ და გამოთქვამდნენ სურვილს, მეორე მხრიდან წარმოდგენილი ყოფილიყო ავტორიტეტული პირები, რათა ასე გამოვლენილიყო მთავრობის ერთგულება (Pauly, 2025). ჯორჯ ტენეტი (George Tenet),

აშშ-ის ცენტრალური სადაზვერვო სააგენტოს (CIA) იმდროინდელი დირექტორი მემუარებში წერს, რომ პირველი ტექნიკური ვიზიტისას კადაფიმ კითხა, ნამდვილად შეასრულებდა თუ არა შტატები თავის ვალდებულებას, თუ ის უარს იტყოდა მასობრივი განადგურების იარაღის პროგრამებზე“, რაზეც, ცხადია, დადებითი პასუხი მიიღო (Tenet, 2007, p. 271). თუმცა, პასუხზე მეტად მნიშვნელოვანი აქ თავად ავტორიტარი ლიდერის კითხვის უკან დამალული უნდობლობისა და შიშის განცდაა, რომელიც რაციონალური გადაწყვეტილების მიღების პროცესში კადაფის თან ახლდა.

მაიძულებელი დიპლომატიის კონცეფცია ეფექტურ სტრატეგიად გარდაიქმნდება მაშინ, როცა პოლიტიკის შემქმნელი წყვეტს 4 ძირითად საკითხს: 1. რას ითხოვს იგი მოწინააღმდეგისაგან, 2. როგორ შეუქმნას მოწინააღმდეგეს მოთხოვნის შესრულების აუცილებლობის განცდა, 3. მოქმედების შეუსრულებლობის შემთხვევაში რა სასჯელის მუქარა იარსებებს და 4. უნდა იყოს თუ არა სასჯელის მუქარა დადებით სტიმულთან შეთავსებული (Art & Cronin, 2003). აშშ კონკრეტულ შემთხვევაში ლიბიისაგან ითხოვდა ბირთვული პროგრამების დათმობას, რომლის შესრულების აუცილებლობის განცდაც სანქციებით გამოწვეულმა ეკონომიკურმა კრიზისმა და ერაყში ინტერვენციამ შექმნა. დენუკლარიზაციის მოთხოვნის შეუსრულებლობის შემთხვევაში ლიბიის რეჟიმს სავარაუდო დამხობა ელოდა, ხოლო დათმობაზე წასვლა ძალაუფლების შენარჩუნებასთან და აღდგენილ საერთაშორისო კავშირებს უდრიდა. ერთი რამ ცხადია: ფაქტი, რომ ანტიამერიკული რიტორიკით ცნობილი და ძალაუფლებამოხვეჭილი კადაფი 2003 წლის მარტისათვის ბირთვული პროგრამების დათმობაზე დიალოგისთვის მზადყოფნას გამოთქვამს (Jentleson & Whytock, 2005), თავად ლიდერის აღქმების ცვლილებასა და აშშ-ის წარმატებული პოლიტიკური თუ ეკონომიკური წნეხის მანიშნებელია. შეცვლილი პრიორიტეტები კი კადაფის შემთხვევაში მთავარი მიზნის - რეჟიმის უსაფრთხოების მიღწევის ერთადერთ რაციონალურ გარანტიად იქცა.

2.2. კადაფის რაციონალური არჩევანი და ბირთვული ამბიციების დათმობის გადაწყვეტილების მიღების პროცესი

ნარატივი, რომ თითქოს კადაფიმ ბირთვული პროგრამა მხოლოდ ერაყის ომის შიშით, პანიკურ მდგომარეობაში დათმო, დასავლური ადმინისტრაციების მიერ გადაჭარბებული ნარატივია (Jentleson & Whytock, 2005). კადაფის გადაწყვეტილება წარმოადგენდა რაციონალურ, პოლიტიკურ-ეკონომიკურ გათვლას, რომელიც ეყრდნობოდა პოტენციური სარგებლისა და ზარალის ანალიზს (Cost-Benefit Analysis) (Paek, 2020). ლიბის ლიდერი არ თვლიდა, რომ მისი ბირთვული პროგრამა „უვარგისი ჯარით“ იყო. პირიქით, არსებული მტკიცებულებები აჩვენებს, რომ იგი პროგრამას რეალურ, ღირებულ და პროგრესირებად პროექტად მიიჩნევდა (Cigar, 2012). ამაზე მუთითებს ის ფაქტიც, რომ კადაფი 2003 წლის ბოლომდე აგრძელებდა ბირთვული შეიარაღებისათვის საჭირო აღჭურვილობის შეძენას. კერძოდ, ბოლოს რეჟიმმა L-2 კომპონენტების მნიშვნელოვანი რაოდენობა შეიძინა, თუმცა მათი განვითარება ხანის ქსელის გამოაშკარავებისა და რიტორიკის კონკრეტული ცვლილების ფონზე ვერ ან არ მოხერხდა. ლიბის ქეისში სანქციებმა შექმნა უდიდესი სავაჭრო ბერკეტი (Bargaining Leverage), რომელიც ეფექტური აღმოჩნდა მხოლოდ მას შემდეგ, რაც მას დაემატა პოზიტიური სტიმულები - ე.წ. „სტაფილოები“ (Cortright & Lopez, 2005). კადაფიმ გააცნობიერა, რომ WMD-ის ფლობა რეჟიმისთვის გაცილებით მეტად საფრთხისშემცველი იყო, რადგანაც იგი ქვეყანას სრულ იზოლაციაში აქცევდა და ეკონომიკურ მოდერნიზაციას ხელს უშლიდა (Bahgat, 2005).

გადაწყვეტილების მიღების პროცესი რამდენიმე ეტაპს მოიცავდა. პირველი მათგანი უკავშირდება 2003 წლის მარტში ფარული დიპლომატიური არხების გააქტიურებას, უშუალოდ ერაყში შეჭრამდე, როდესაც მუსა კუსა დაუკავშირდა ბრიტანულ დაზვერვას (Jentleson & Whytock, 2005). 2003 წელს გამართული მოლაპარაკებების საიდუმლოება პროცესში აშშ-ის მრჩევლებისა (რომლებიც, ძირითად შემთხვევაში, ნეგატიურად იყვნენ განწყობილი) ისრაელის ლიდერების

ჩართვისაგან შორს იყო, რაც ტრიპოლის მოპარაკებებისადმი ნდობის ასამაღლებლად უადრესად მნიშვნელოვანი იყო. ლიბია ინფორმაციას მალავდა და თავდაცვით პოზიციას იკავებდა, სანამ აშშ-ისა და ბრიტანეთის სპეცსამსახურებმა ფაქტებით არ დაუმტკიცეს, რომ მათ ხელთ ჰქონდათ ზუსტი და დეტალური სადაზვერვო ინფორმაცია ლიბიის მასობრივი განადგურების იარაღის პროგრამების შესახებ (Pauly, 2025). პირველი შეხვედრა აპრილის შუა რიცხვებში, ჟენევაში შედგა, რომელსაც მომდევნო ორი შეხვედრის მსგავსად (მაისსა და აგვისტოში) მაინცდამაინც დიდი პროგრესით არ ჩაუვლია. მნიშვნელოვანი იყო სექტემბრის ვიზიტი ტრიპოლიში, სადაც უშუალოდ კადაფის ამერიკული და ბრიტანული მხარე პირველად შეხვდა. სწორედ ამ შეხვედრის მიმდინარეობისას სტივენ კაპესმა (Stephen Kappes), CIA-ის ოპერატიული დირექტორატის ხელმძღვანელმა, მუსა კუსას თავად გადასცა კომპაქტ-დისკი, რომელზეც იყო მტკიცებულება ლიბიის ბირთვული პროგრამების სამხედრო მიზნებით განვითარების შესახებ (Pauly, 2025). ამან აშკარად დაარწმუნა კადაფი მდგომარეობის სერიოზულობაში და, საბოლოოდ, ლიდერი მივიდა დასკვნამდე, რომ ყველაზე რაციონალური გადაწყვეტილება დანაშაულებრივი საქმიანობის აღიარება იქნებოდა. მოვლენებს მოჰყვა პირველი ტექნიკური ვიზიტი (19-29 ოქტომბერი) ლიბიაში და 20 ნოემბრის შეხვედრა, სადაც ხანის ქსელის გამოაშკარავების შესახებ ლიბიის წარმომადგენლობას აცნობეს და მათ ბუშის წერილი გადასცეს. მიუხედავად იმისა, რომ კადაფის ხედვით ბირთვული პროგრამები ნამდვილი და ღირებული იყო (Pauly, 2025), ძალაუფლებისა და რეჟიმის უსაფრთხოების შენარჩუნებისთვის მას დენუკლეარიზაციის გადაწყვეტილება უნდა მიეღო. ეკონომიკური სანქციებით დასუსტებული და იზოლაციაში მოქცეული ლიბიის ლიდერი მიხვდა, რომ ჩამოშლილი ეკონომიკა რეჟიმის დამხობის წინაპირობად იქცეოდა. ძალაუფლების შესანარჩუნებლად მას დასავლურ ინვესტიციებზე წვდომა სჭირდებოდა, რაც მხოლოდ ბირთვულ ამბიციებზე უარის თქმით მიიღწეოდა (Lantis, 2008). სწორედ ამიტომ, 1-12 დეკემბერს გამართული მეორე ტექნიკური შეხვედრისას ლიბიამ ბირთვული ამბიციების არსებობის შესახებ აღიარა. კადაფი მაიმულებელი

დიპლომატიის წნეხში აღმოჩნდა და ერთადერთი, რისი გაკეთებაც მას შეეძლო, გარანტიებისა და წამახალისებელი ზომების მიღება იყო. ერაყში მიმდინარე მოვლენებისა და სადამ ჰუსეინის რეჟიმის დამხობის შემდეგ კი ეს უკანასკნელი ლიდერისთვის საციცოხლოდ მნიშვნელოვანი გახდა. 2003 წლის 18 დეკემბერს, ტონი ბლერთან სატელეფონო საუბრისას, კადაფიმ ბრიტანეთის პრემიერისგან დადასტურებულად მიიღო რეჟიმის უსაფრთხოებისა და მომავალში აშშ-თან და დიდ ბრიტანეთთან ურთიერთობების ნორმალიზების გარანტიები, თუკი, რასაკვირველია, ლიბია ნათელი და ცალსახა იქნებოდა მასობრივი განადგურების იარაღის პროგრამების ფლობისა და მათი განადგურების გადაწყვეტილების მიღების შესახებ (Pauly, 2025). გარდა ამისა, ლიბია პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების სახით ეკონომიკურ დახმარებას მიიღებდა, რათა გაემდიერებინა საკუთარი თავდაცვის შესაძლებლობები. დიდი ბრიტანეთის, როგორც მედიატორის, როლი მოლაპარაკებების პროცესში დიდი იყო. ამას ხედავდა კადაფიც, რომელიც გაერთიანებულ სამეფოს უსაფრთხოების გარანტორად აღიქვამდა, რაზეც მეტყველებს ბრიტანეთის დაპირება, რომ გაეროს გავლით დაიცავდა ლიბიას უცხოური ქვეყნების თავდასხმისას (Paek, 2020). ეს მიუთითებს იმაზე, რომ განიარაღების პოლიტიკა დიპლომატიური ვაჭრობის ნაწილი იყო. პროცესში კადაფის სჭირდებოდა გარანტია, რომ აშშ სამხედრო დარტყმას არ განახორციელებდა, რადგან აქტორის უნარი - სამაგალითოდ დაისაჯოს სამიზნე, ქმნის გარანტიის დილემას (Pauly, 2025). ეს ხსნის კადაფის მოთხოვნებსაც ლონდონში გამართულ შეხვედრებზე, სადაც ლიდერმა აშშ-ს ცალსახა პირობა წაუყენა: ამერიკული სანქციების სრული მოხსნა და რეჟიმის ხელშეუხებლობა (Jentleson & Whytock, 2005).

ამრიგად, რეგიონში არსებულმა გეოპოლიტიკურმა ძვრებმა, საერთაშორისო სანქციებმა და შიდა პოლიტიკურმა კრიზისმა კადაფის აღმებში პრიორიტეტების იერარქია შეცვალა. რეჟიმის უპირატეს მიზნად იმ საფრთხეების განეიტრალება ჩამოყალიბდა, რომლებიც მიმართული იყო ქვეყნის ნავთობრესურსების, ძალაუფლების ფუნდამენტური ბაზისის, წინააღმდეგ და ამით თავად რეჟიმის

არსებობას უქმნიდა საფრთხეს. ლიბიის დენუკლეარიზაციის გადაწყვეტილება იყო საიდუმლო მოლაპარაკებების პირდაპირი შედეგი (Bowen, 2020). კადაფის გადადგმული ნაბიჯი რაციონალურობითა და პოტენციური სარგებელ-ზიანის სწორი შეფასებით იყო განპირობებული, რაც ტრიპოლის ოფიციალურ განცხადებებშიც აისახა. კერძოდ, დენუკლეარიზაციის გადაწყვეტილებასთან დაკავშირებით აღინიშნა, რომ ლიბიის რწმენით, შეიარაღების რბოლა ვერ უზრუნველყოფს ვერც საკუთარ და ვერც რეგიონულ უსაფრთხოებას და მშვიდობიანი და უსაფრთხო მსოფლიოს იდეისადმი მის უდიდეს მისწრაფებას ეწინააღმდეგება (United Nations, 2003).

თავი 3. შეთანხმება ბირთვული განიარაღების შესახებ - პროცესი და შედეგები

3.1. დენუკლეარიზაციის „ფასი“ - მხარეებს შორის წამოყენებული პირობები და გარანტიები

2003 წლის 19 დეკემბერს მუამარ კადაფიმ ოფიციალურად გამოაცხადა, რომ ლიბია ნებაყოფლობით უარს ამბობდა ყველა სახის მასობრივი განადგურების იარაღის პროგრამაზე (Arms Control Association, 2021). ისტორიული შეთანხმება იყო დიპლომატიური ვაჭრობის შედეგი, სადაც თითოეულმა მხარემ მისთვის განსაზღვრული ვალდებულებები აიღო.

შეთანხმების საბოლოო პირობები ითვალისწინებდა მკაცრ პასუხისმგებლობებს: ლიბიის მხრიდან - ბირთვული და ქიმიური იარაღის ყველა პროგრამის სრული და შეუქცევადი გაუქმება, ბალისტიკური რაკეტების შესაძლებლობების 300 კილომეტრზე ნაკლები რადიუსის მქონე სისტემებით სარაკეტო შეზღუდვა ტექნოლოგიების კონტროლის რეჟიმის (MTCR) პარამეტრების შესაბამისად (Bowen, 2020), საერთაშორისო ინსპექტორების (IAEA და OPCW) დაუყოვნებლივი შემწეობა ყველა გასაიდუმლოებულ ობიექტზე და ა.კ. ხანის საერთაშორისო შავი ბაზრის ქსელთან დაკავშირებული დოკუმენტაციის აშშ-სთვის გადაცემა (Arms Control Association, 2021). აშშ-ისა და დიდი ბრიტანეთის მხრიდან კი

პირობა მოიცავდა გაეროს მრავალმხრივი და აშშ-ის ორმხრივი ეკონომიკური სანქციების ეტაპობრივ, მაგრამ სრულ გაუქმებას, ლიბიის რეჟიმის ხელშეუხებლობისა და სუვერენიტეტის პოლიტიკური გარანტიების მიცემას და ტრიპოლისთან სამხედრო და უსაფრთხოების სფეროში თანამშრომლობის დაწყებას საგარეო აგრესიისგან დასაცავად. პროცესმა პრაქტიკული სახე მალევე მიიღო და კადაფის ბირთვული პროგრამების სრულად გამოაშკარავებამ აშშ-ის გაოცებაც გამოიწვია - მიუხედავად იმისა, რომ საიდუმლო სამსახურებს ჰქონდათ არაერთი დეტალური მტკიცებულება ლიბიის ბირთვული არსენალის შექმნის პროცესისა, რეალურად არსებული განვითარების დონე ამერიკელებისათვის წარმოუდგენელი აღმოჩნდა (Bowen, 2020), რამაც უფრო მეტად გაუსვა ხაზი მიღწეული შეთანხმების მნიშვნელობას როგორ რეგიონული, ისე საერთაშორისო უსაფრთხოების კონტექსტში.

კონსენსუსის მიღწევის პროცესში უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა გარანტიების ხასიათს. გაუმჯობესებული პოლიტიკური ურთიერთობებისა და კოოპერაციის საკითხებში კი სტაფილოებისა და ჯოხების დიპლომატია საუკეთესო სტრატეგიაა (Cortright & Lopez, 2005). გასათვალისწინებელია ისიც, რომ იძულებითი მუქარის ან შეზღუდული სამხედრო მოქმედებების განხორციელებამდე დადებითი წახალისება რეკომენდებული არ არის (Art & Cronin, 2003). შეერთებული შტატები ასეც მოიქცა, როდესაც თავდაპირველად ლიბიას ულტიმატუმი წაუყენა და ძალის დემონსტრირება ერაცის მაგალითითაც შეძლო, ხოლო ამის შემდგომ უკვე შესთავაზა გარკვეული გარანტიები. კადაფის ვაჟმა, საეფ ალ-ისლამმა Al-Sharq al-Awsat-თან ინტერვიუში აღნიშნა, რომ შეთანხმების ფარგლებში შეერთებულმა შტატებმა აიღო ვალდებულება დაეცვა ლიბია გარე თავდასხმისგან, რასაც უნდა მოჰყოლოდა სამხედრო და უსაფრთხოების სფეროში ფართო თანამშრომლობა (Cigar, 2012). თუმცა, ეს ინფორმაცია სრულ სიმართლეს არ შეესაბამებოდა. აშშ-ლიბიას მოლაპარაკებებისას „ოფიციალური თავდაცვითი ალიანსის“ შექმნის დაპირება არ ჰქონიათ და დიალოგი უსაფრთხოების მხოლოდ ზოგად გარანტიებს შეეხო. კადაფი, შვილთან და ლიბიის იმდროინდელი სახალხო კომიტეტის გენერალური მდივანთან - შუქრი განემთან

(Shukri Ghanem) - ერთად განსაკუთრებულ აქცენტს დიდ ბრიტანეთსა და პრემიერ ტონი ბლერზე აკეთებდა, რომელსაც ლიბიის საერთაშორისო იზოლაციიდან გამოსვლის საკითხში უდიდეს წვლილს მიაწერდა (Pauly, 2025). დიდი ბრიტანეთის როლი მართლაც მნიშვნელოვანი აღმოჩნდა როგორც მაიძულებელი დიპლომატიის ეფექტურობის მიღწევის, ისე რთულ გეოპოლიტიკურ ვითარებაში რაციონალურად მოქმედების კუთხით. მედიატორის როლის მორგებით აქტორმა უზრუნველყო დამაბული ურთიერთობების სამხედრო დაპირისპირების გარეშე მოგვარება და ამასთან, საკუთარი ინტერესების გამყარებაც - დიდი ბრიტანეთისთვის ეკონომიკისათვის ლიბიური ნავთობი მეტად სასარგებლო შედეგს მოიტანდა.

დენუკლეარიზაციის გადაწყვეტილებას არაბულ სამყაროში მწვავე კრიტიკა მოჰყვა. ტელეკომპანია Al-Jazeera-ს ეთერში გამართულ დებატებში მონაწილეებმა კადაფის გადაწყვეტილებას არაბული უსაფრთხოების გაშიშვლების პოლიტიკა უწოდეს. მიმომხილველები აცხადებდნენ, რომ კადაფიმ ეს გადაწყვეტილება ეგოისტურად, საკუთარი თავის გადასარჩენად მიიღო, უგულვებელყო რეგიონული ძალთა ბალანსი და ვაშინგტონს სიონისტებთან დაპირისპირებაში ხელები გაუხსნა. მეტიც, რადიკალმა დისიდენტებმა კადაფი მშიშარა და მოღალატე ადამიანად შერაცხეს, რომელიც 1969 წლიდან ძალაუფლებაში მყოფი დასავლეთის აგენტი იყო (Cigar, 2012), ალ-ქაიდას ლიდერმა აიმან ალ-ზავაჰირიმ 2007 წელს კადაფი ისლამის მტრად შერაცხა, რომელმაც იარაღი ვაშინგტონელ ჯვაროსნებს ჩააბარა (Al Jazeera, 2007). ცხადია, არაბული სამყაროსგან მსგავსი რეაქცია მოსალოდნელი იყო, მათი იდეოლოგიური ხედვების გათვალისწინებით. ლიბიის დენუკლეარიზაციის გადაწყვეტილების უკან გაცილებით მეტი იდგა, ვიდრე პირადი ინტერესები - ეს იყო დიდი ხნის განმავლობაში წარმოებული მაიძულებელი დიპლომატიის შედეგად მიღებული რაციონალური გადაწყვეტილება, რომლითაც უფრო მეტი სარგებელის მიღების პერსპექტივა დაინახა კადაფიმ იმ პოტენციურ ზარალთან შედარებით, რომელსაც დათმობაზე არ წასვლით მიიღებდა.

3.2. ბირთვული ტექნოლოგიების გატანა და ლიბიის მიერ დიპლომატიური იმიჯის აღდგენის მცდელობა

დენუკლეარიზაციის შესახებ გადაწყვეტილების მიღების შემდეგ იწყება ე.წ. „თაფლობისთვის“ პერიოდი აშშ-ლიბიის ურთიერთობებში (Cigar, 2012). განიარაღება ლიბიისთვის წარმატებული აღმოჩნდა იმდენადვე, რამდენადაც შემცირდა საგარეო საფრთხე და ურთიერთობების გაუმჯობესების შესაძლებლობა მეტად გაიზარდა (Helfstein, 2010).

კადაფის განცხადების გაკეთებისთანავე დაიწყო დენუკლეარიზაციის პრაქტიკული და ტექნიკური აღსრულების ფაზა, რომელიც აშშ-ის სპეცსამსახურებისა და ატომური ენერგიის საერთაშორისო სააგენტოს (IAEA) მჭიდრო კოორდინაციით წარიმართა. პროცესი დაჩქარებულ რეჟიმში მიმდინარეობდა. აშშ-მა ლიბიის გაზის ცენტრიფუგის პროგრამის ყველა ელემენტი გაიტანა ან მათი დემონტაჟი მოახდინა. მათ შორის იყო უახლესი სპეციალიზებული დაზგები, რომლებიც ხანის ქსელის საშუალებით იყო შეძენილი (Arms Control Association, 2021). თავად ლიბია აქტიურად ერთვებოდა პროცესში და ცდილობდა ატომურ სააგენტოს დახმარებოდა, რათა ამ გზით დაერწმუნებინა ისინი, რომ ქვეყნის ბირთვული პროგრამების საკითხი პრობლემას აღარ წარმოადგენდა (Kelley, 2023). IAEA-ს გამოძიებებმა აჩვენა, რომ 1986 წლიდან, როდესაც ბირთვულმა მოდულების შეძენა და ქვეყანაში შემოტანა დაიწყო, ისინი ტრიპოლის მიმდებარე ადგილებში საიდუმლოდ ინახებოდა (Bowen, 2020). დაახლოებით 30 დღის განმავლობაში სავსე სამუშაოებზე მყოფი ორი ინსპექტორი ბირთვული იარაღის გაწვრთნილი ინჟინრები იყვნენ, ერთი საფრანგეთიდან და ერთი შვედეთიდან. ბირთვული ტექნოლოგიების გატანისას მათ ამოიღეს სავარაუდო ასაფეთქებელი მოწყობილობების ნახაზები, რომლებიც იმპლოზიური ბირთვული იარაღის სტრუქტურას (ლითონისა და ასაფეთქებელი კომპონენტების განლაგებას) ასახავდა. ამის მიუხედავად, ატომური ენერგიის სააგენტოს არ ჰქონდა შესაძლებლობა, კომპიუტერული მოდელირებით შეემოწმებინა სქემების სიზუსტე და

მოქმედი ბირთვული მოწყობილობის არსებობა დაედასტურებინა (Kelley, 2023). ვაშინგტონში, კერძოდ, ტენესის შტატში მდებარე ობიექტში, გადაიტანეს ურანის გამდიდრებისთვის საჭირო ათასობით ცენტრიფუგის კომპონენტი, ბირთვული იარაღის ასაფეთქებელი მოწყობილობის ფარული ნახაზები და ინსტრუქციები და ჩრდილოეთ კორეაში წარმოებული ურანის ჰექსაფტორიდის (UF₆) ცილინდრები (Arms Control Association, 2021). პარალელურად, ტრიპოლიში არსებული ტაჯურას კვლევითი რეაქტორის მაღალგამდიდრებული ბირთვული საწვავი დაუბრუნდა მის თავდაპირველ საერთაშორისო წყაროს - რუსეთის ფედერაციას (Kimball, 2018). საკუთრივ ლიბიისათვის ეგზისტენციალური მნიშვნელობის იყო აშშ-ის დაპირებების დაუყოვნებლივ შესრულება (Paek, 2020), რაც ლიბიის ეკონომიკური და პოლიტიკური მდგომარეობიდან გამომდინარე, ბუნებრივად იყო. ქვეყანას სასწრაფოდ სჭირდებოდა ეკონომიკური დახმარება, რომელიც იქნებოდა ერთგვარი ბიძგი შემდგომი განვითარებისათვის.

ლიბიამ პროცესი მაქსიმალურად გამოიყენა საკუთარი საერთაშორისო იმიჯის ტრანსფორმაციისთვის, რათა სწრაფად ინტეგრირებულიყო საერთაშორისო სისტემაში. კადაფი 2004 წლის მარტში აფრიკის კავშირის სამიტზე გამოსვლისას განაცხადა, რომ ლიბიის უსაფრთხოება ბირთვული ბომბიდან არ მოდის და რომ ბირთვული ბომბი საფრთხეს წარმოადგენს თავად იმ ქვეყნისთვის, რომელსაც ის აქვს (Cigar, 2012). აქვე იკვეთება ქვეყნის ლიდერის სურვილი ინტეგრირდეს საერთაშორისო ურთიერთობებში არა მარტო დასავლეთთან, არამედ აფრიკასთან აქტიურად თანამშრომლობით. საეფ ალ-ისლამიც იმავე ნარატივს ავითარებდა, რომ დენუკლერირებული აქტორის სტატუსით ლიბია ბევრად უფრო უსაფრთხო და დაცული ქვეყანა გახდა (Bowen, 2020). რეჟიმი აქტიურად ცდილობდა ლიბიის, როგორც სანიმუშო სახელწიფოს რეპუტაციის შექმნას, რაც განსაკუთრებით ახლო აღმოსავლეთის, ირანისა და ჩრდილოეთ კორეის დენუკლერარიზაციისაკენ იყო მიმართული (Bahgat, 2007). ამის დასტურია ისიც, რომ 2008 წლისათვის, ტუნისში ვიზიტისას, კადაფი კვლავაც ურჩევდა ირანს დენუკლერარიზაციისაკენ ნაბიჯები

გადაედგა (Cigar, 2012). აშშ-ის სახელმწიფო მდივნის თანაშემწემ, პაულა დესუტერმა (Paula DeSutter) 2004 წელს იმედი გამოთქვა, რომ ლიბია მართლაც გახდებოდა მოდელი სხვა სახელმწიფოებისთვის (Cigar, 2012). თავად პრეზიდენტი ბუშიც გაკეთებულ განცხადებებში ლიბიას დადებით კონტექსტში იხსენიებდა და დასძენდა, რომ იარაღს მოაქვს არა პრესტიჟი, არამედ იზოლაცია და არასახარბიელო შედეგები (Pauly, 2025). საპრეზიდენტო დებატებისას დოქტრინის გასამართლებელ არგუმენტად იგი ლიბიას იშველიებს იმ კონტექსტში, რომ ქვეყნის მიერ ბუშის დოქტრინის სერიოზულობის გაგებით მსოფლიო უკეთესი გახდა (Commission on Presidential Debates, 2004). აღნიშნული განცხადებები ლიბიის ამერიკის შეერთებულ შტატებთან პოტენციურ მჭიდრო კავშირსა და ქვეყნის საერთაშორისო სისტემაში ეფექტურ ინტეგრაციაზე მიაწინებდა. 2002 წლიდან მოყოლებული, ლიბიამ ხელი მოაწერა და რატიფიცირება გაუკეთა რამდენიმე საერთაშორისო ხელშეკრულებას, რომელთა შორისაც იყო ყოვლისმომცველი ტესტირების აკრძალვის ხელშეკრულება (Comprehensive Test Ban Treaty CTBT) (2004 წლის იანვარი) და დამატებითი ოქმი (2004 წლის მარტი). გაუვრცელებლობის ხელშეკრულებებზე შეერთებამ აჩვენა ქვეყნის სერიოზულ ვალდებულება და სურვილი, დაეცვა საერთაშორისო გაუვრცელებლობის რეჟიმის ნორმები და წესები (Bahgat, 2005).

თუმცა, ტექნიკური ინსპექციების დროს გამოვლინდა, რომ ლიბიის გამჭვირვალობა გარკვეულწილად ფასადურ ხაასიათს ატარებდა. ლიბიის ხელისუფლება კატეგორიულ უარს აცხადებდა ფინანსური დოკუმენტებისა და სამთავრობო ბრძანებულებების გადაცემაზე, რისი მთავარი მიზანიც უმაღლესი ჩინოვნიკების კორუფციის ფაქტების დამალვა იყო (Kelley, 2023). კადაფის ავტორიტარული რეჟიმი უკიდურესად იერარქიული იყო, გადაწყვეტილებები ვიწრო წრეში მიიღებოდა და დოკუმენტებზე წვდომა ტაბუირებული დარჩა. მიუხედავად იმისა, რომ ლიბია საერთაშორისო ასპარეზზე თავის ქვევას არეგულირებდა, ის ხანის ქსელის მეშვეობით ბირთვული ტექნოლოგიების შეძენას კვლავ აგრძელებდა (Bowen, 2020), რაც ლიბიის სურვილს, გამოასწოროს შელახული საერთაშორისო იმიჯი,

ექვეყნებში აყენებს. როგორც კი აშშ-მა და დიდმა ბრიტანეთმა განაცხადეს, რომ WMD-თან დაკავშირებული საკითხები მოგვარებული იყო, ლიბიამ უმაღლესი შეწყვიტა ყოველგვარი დამატებითი საქმიანობა, რაც პოტენციური ზარალის მომტანი შეიძლებოდა ყოფილიყო მისი ძალაუფლებისათვის (Kelley, 2023). სანქციების მოხსნამ და ნავთობის ბაზარზე დაბრუნებამ რეჟიმს დაუკარგა აქტიური კოოპერაციის მოტივაცია, რადგან ლიბიის მთავარი მიზანი - ეკონომიკური და პოლიტიკური კოლაფსისაგან გადარჩენა - უკვე მიღწეული იყო (Lantis, 2008). შესაბამისად, მიუხედავად აქტიური თანამშრომლობის მცდელობებისა, ლიბიამ რეალური სახე სრულად არ დაკარგა და რიგ მომენტებში კანონდამრღვევი სახელმწიფოს მახასიათებლები კვლავ გამოავლინა.

3.3. დენუკლეარიზაციის გავლენა რეჟიმის უსაფრთხოებაზე გრძელვადიან პერსპექტივაში

უზრუნველყო თუ არა ლიბიის დენუკლეარიზაციამ რეჟიმის უსაფრთხოება გრძელვადიან პერსპექტივაში? პასუხი სადავოა. საერთაშორისო ურთიერთობების ისტორიაში ლიბიის ქეისი უმძიმესი „ლიბიის გაკვეთილის“ სახელით შევიდა. 2003 წლის შეთანხმებიდან სულ რაღაც რამდენიმე წელიწადში კადაფიმ უკმაყოფილების გამოთქმა ღიად დაიწყო. 2005 წელს ლიდერი აღნიშნავდა, რომ აშშ-სა და ევროკავშირს ლიბია უნდა დაეჯილდოებინათ ატომური ენერგიის მშვიდობიანი გამოყენების ტექნოლოგიებით, რაც არ განხორციელდა (Gorbachev et al., 2005). 2010 წლის აპრილში ვაშინგტონის ბირთვული უსაფრთხოების სამიტზე მიუწვევლობის გამო კადაფიმ განაცხადა, რომ ლიბიის მოდელი აღარ არის მიმზიდველი ირანისა და ჩრდილოეთ კორეისთვის, რადგან ტრიპოლიმ ნებაყოფლობითი ნაბიჯისთვის მადლობაც კი ვერ მიიღო (Cigar, 2012).

საერთაშორისო ურთიერთობების კონტექსტში ლიბიის ქეისი იქცა კლასიკურ პრეცედენტად, რომელიც ავტორიტარული რეჟიმების აღქმაში რეჟიმის საბოლოო კრაზთან და ლიდერის ფიზიკურ განადგურებასთანაა ასოცირებული. არაბული

გაზაფხულის დროს, როდესაც კადაფიმ საკუთარი მოსახლეობის წინააღმდეგ ძალა გამოიყენა, ნატომ და დასავლურმა კოალიციამ, გაეროს მანდატით (R2P - დაცვის პასუხისმგებლობა), ქვეყანაში წამოიწყო სამხედრო ინტერვენცია, რასაც კადაფის რეჟიმის დამხობა და მისი მკვლელობა მოჰყვა (Baker, 2018). თუმცა ამერიკელი მაღალჩინოსნები ლიბიის დენუკლეარიზაციას წარმატებულ ტექნიკურ ქეისად აღიქვამენ. კერძოდ, კონგრესმენი ტომ ლანტოსი მიიჩნევდა, რომ ლიბიის მაგალითზე კორეის ნახევარკუნძულის დენუკლეარიზაცია მიღწევად და რეალურ მიზანს წარმოადგენდა (Cigar, 2012). მეტიც, თავდაპირველად თავად კადაფიც იმედოვნებდა, რომ ლიბიის შემთხვევა სხვა ქვეყნებზე დომინოს ეფექტით იმოქმედებდა, განსაკუთრებით შუა აზიის სახელმწიფოებზე (Bowen, 2020). დღესდღეისობით, ჩრდილოეთ კორეის ლიდერ კიმ ჩენ ინს ბირთვული განიარაღების უპირველეს არგუმენტად მოჰყავს ის, რაც კადაფის მიერ ბირთვული ფარის აშშ-ისთვის ნებაყოფლობით ჩაბარების შემდეგ დაემართა. მასობრივი განადგურების იარაღის მქონე ქვეყნის წინააღმდეგ დასავლეთი მსგავს სამხედრო ინტერვენციას ვერ გაბედავდა (Baker, 2018). ცხადია, ჩრდილოეთ კორეული რიტორიკა ინფორმაციის მხოლოდ იმ ნაწილს ემყარება, სადაც დენუკლეარიზაციის გადაწყვეტილებიდან დიდი დროის გასვლის შემდეგ ლიბიის რეჟიმი კოლაფსს განიცდის - თანაც 2003-2011 წლებში ლიბიაში მიმდინარე შიდა თუ საგარეო პოლიტიკური პროცესების გაუთვალისწინებლად.

ლიბიის დენუკლეარიზაციის შემდგომი პერიოდის ანალიზი იძლევა ექვს მნიშვნელოვან გაკვეთილს, რომლებიც განიარაღების პროცესის სტრუქტურულ ხარვეზებს გრძელვადიან პერსპექტივაში ნათლად აშიშვლებს: 1. საფუძვლიან ანალიზამდე მტკიცებულებების განადგურება დაუშვებელია. ლიბიამ და დასავლეთმა იჩქარეს კომპონენტების გატანა, რამაც ბევრი სადაზვერვო კვალი წაშალა. 2. საერთაშორისო სააგენტოებმა ნებაყოფლობით დათმეს ბევრი ბერკეტი, რომელთა დაბრუნებაც რთული აღმოჩნდა. 3. აუცილებელია ფართო ინდუსტრიული გამოცდილების მქონე ინსპექტორები. ლიბიაში მყოფმა ატომურმა ინსპექტორებმა

შეამოწმეს ბიოლოგიური ქარხანა, მაგრამ მისი რეალური დანიშნულება ვერ დაადგინეს. 4. უსაფრთხოების კულტურა საჭიროებს მაღალ სტანდარტებს: ინსპექტორების ხელში არსებული სენსიტიური ინფორმაცია სათანადოდ უნდა იყოს დაცული გაჟონვისგან. 5. წარმატებული დენუკლარიზაცია შეიძლება არ იყოს საყოველთაოდ აღიარებული. 6. სანდოობა დამოკიდებულია ინსპექტორის პატიოსნებაზე. მათი მიუკერძოებლობა აუცილებელია (Kelley, 2023). აღნიშნული დებულებების გაუთვალისწინებლობამ გარკვეული როლი ითამაშა ლიბიის დენუკლარიზაციის შემდგომ კრიტიკის წარმოქმნასა და გავრცელებაში.

გრძელვადიან პერსპექტივაში, რეპუტაციის ჩამოშორებამ და განიარაღებამ კადაფის რეჟიმი გარე ინტერვენციისადმი მოწყვლადი გახადა (Baker, 2018). ვაშინგტონმა 2008 წლის შემდეგ კვლავ დააჯარიმა ევროპული ბანკები, რომლებიც წლების წინ (სანქციების მოქმედების პერიოდში) კადაფის რეჟიმს ფულის ფარულად გადარიცხვაში ეხმარებოდნენ, რაც ამტკიცებს, რომ დასავლეთისთვის ლიბიის იდენტობა უცვლელი დარჩა (Eckert, 2008). დენუკლარიზაციამ ლიბიის ეკონომიკას დროებითი ამოსუნთქვის საშუალება მისცა, თუმცა სტრატეგიული უსაფრთხოების ფარის გარეშე დარჩენილ რეჟიმს გრძელვადიან პერსპექტივაში გადარჩენის გარანტია ვერ შეუქმნა (Jentleson & Whytock, 2005).

და მაინც, მიიღებდა თუ არა ლიბია დენუკლარიზაციის გადაწყვეტილებას, თუკი წინასწარ ეცოდინებოდა, რა მოხდებოდა (Baker, 2018)? პრობლემა აღნიშნული კითხვის არსშივეა. დასკვნის გამოტანა, რომ 2003 წელს ლიბიის მიერ ბირთვული იარაღის პროგრამებზე უარის თქმამ დასავლეთს საგარეო ინტერვენციის გზა გაუხსნა, გადაჭარბებული და ზედაპირულია. 2011 წლის ინტერვენცია, რომც დაიშვას, რომ დენუკლარიზაციის გადაწყვეტილების „ბრალიც“ იყო, გარდა ამისა, უამრავმა სხვა პოლიტიკურმა თუ ეკონომიკურმა მიზეზმა გამოიწვია, რომელთა უგულვებელყოფაც, უბრალოდ, არასწორია. ავტორიტარული რეჟიმების მხრიდან კონკრეტული არგუმენტით აპელირება კი ძალაუფლების დაკარგვის შიშის დემონსტრირება და

მცდელობა, ლიბიის დენუკლეარიზაციის გადაწყვეტილება არა როგორც რეჟიმის რაციონალურად შენარჩუნების შემთხვევად, არამედ მისი ჩამონგრევის წინაპირობად წარმოაჩინონ.

საკითხის თეორიულ ჭრილში განხილვა

კონკრეტულ ნაშრომში აშშ-ის მაიძულებელი დიპლომატიის წილი ლიბიის დენუკლეარიზაციის გადაწყვეტილების მიღებისას სტრატეგიული რეალიზმის ჩარჩოშია განხილული. თომას შელინგის მიხედვით, საერთაშორისო ურთიერთობებში მკვეთრად განსხვავდება სამხედრო ძალის უხეშად გამოყენება ძალის გამოყენების იძულებისაგან. სწორედ ამ უკანასკნელის საშუალებითაა შესაძლებელი აქტორის ქცევის ნებაყოფლობით შეცვლა.

კონკრეტულად ლიბიის დენუკლეარიზაციის ქეისში აშშ-ისა და კადაფის რეჟიმს შორის ურთიერთობა ზუსტად ერგება შელინგის „იძულებითი ვაჭრობის“ (Coercive Bargaining) მოდელს. 1990-იანი წლებიდან მოყოლებული, 2003 წლამდე აშშ ლიბიასთან არატრადიციულ მეთოდს მიმართავდა და სრულმასშტაბიანი ომის ნაცვლად იყენებდა პროგრესულად მძიმე სანქციებსა და პოლიტიკურ წნეხს. ყოველივე ამან, მართალია, მოკლევადიან პერსპექტივაში შედეგი არ გამოიღო, თუმცა, გარკვეული დროის შემდეგ კადაფი დადგა არჩევანის წინაშე: ერთ მხარეს იყო ბირთვული პროგრამების შენარჩუნება, რომელსაც თან ახლდა საერთაშორისო სისტემისგან იზოლაცია და ეკონომიკური დეგრადაცია, ხოლო მეორე მხარეს პროგრამების დათმობა იყო, რომელსაც შეერთებული შტატების დაპირებებისამებრ ეკონომიკური სარგებელი, აღდგენილ საერთაშორისო იმიჯი და რეჟიმის უსაფრთხოებას ახლდა თან.

სტრატეგიული რეალიზმის თეორიაში მნიშვნელოვან ადგილს იკავებს მუქარის სარწმუნოება (Credibility). ეს გულისხმობს, რომ აქტორი დათმობაზე მიდის მხოლოდ მაშინ, როცა მას სჯერა, რომ დამმუქრებელი მხარე (ამ შემთხვევაში აშშ) მუქარას

აუცილებლად განახორციელებს. შესაბამისად, თუკი მუქარა ნაკლებად დამაჯერებელია, მაიძულებელი დიპლომატიის წარმატება შეუძლებელია.

აშშ-ის მხრიდან მომავალ ეკონომიკურ თუ პოლიტიკურ წნეხს ლიბიის რეჟიმი 2003 წლამდე შეძლებისდაგვარად აბალანსებდა. აღსანიშნავია, რომ 2001 წლის 11 სექტემბრის მოვლენებმა კადაფის გაუჩინა აღქმა, რომ მის რეჟიმს საფრთხე ემუქრებოდა. თუმცა, ეს ზუსტად იმ მიზეზით, რომ ეს მუქარა საკმარისად სარწმუნო არ იყო, ლიბია ამ ფაქტს აშშ-ის მაიძულებელი დიპლომატიის მიმართ მოწყვლადად არ უქცევია. კადაფიმ მიიღო საპასუხო ზომები და გაზარდა ბირთვული პროგრამების მიმართ აქტიურობა (Pauly, 2025). მუქარის სარწმუნოობა ფუნდამენტურად 2002-2003 წლებში შეიცვალა, როცა ბუშმა გაცხადებული საგარეო სტრატეგიით განაცხადა, რომ თავს დაესხმებოდა ნებისმიერ კანონდამრღვევ სახელმწიფოს (ე.წ. Rogue state-ს), რომელიც აწარმოებდა მასობრივი განაგურების იარაღს და აფინანსებდა ტერორიზმს. ცხადია, ლიბია ამ ქვეყანათა სიაში იყო და პრევენციული ომის საფრთხე მასაც შეეხო. გარდა ამისა, მნიშვნელოვანი გავლენა მოახდინა 2003 წელს აშშ-ის ერაყში ინტერვენციამაც, სადაც ჰუსეინის რეჟიმის სწრაფად და ეფექტურად დამხობამ კადაფის აჩვენა, რომ ვაშინგტონის მუქარა მხოლოდ სიტყვები აღარ იყო. ერაყში მიმდინარე პროცესი გახხდა მოვლენა, რომელმაც აშშ-ის მუქარა აბსოლუტურად სარწმუნო გახადა. ამგვარად, აშშ-ის ნაბიჯმა გააძლიერა კადაფის სურვილი, შეენარჩუნებინა რეჟიმი და დაეთმო ის, რასაც მანამდე ქვეყნის უსაფრთხოების მთავარ განმაპირობებელ ფაქტორად თვლიდა.

შელინგი ყურადღებას ამახვილებს, ერთ მნიშვნელოვან ფაქტორზე - მუქარა ეფექტურია მაშინ, როცა მას თან ახლავს გარანტია (Schelling, 1960, pp. 35-43). ლიბიას 2003 წლის მიწურულამდე ჰქონდა აღქმა, რომ ბირთვული განიარაღების დათმობაზე წასვლა იყო დასავლეთის ფარული გეგმის ნაწილი, რათა შემდეგ ჩამოეგდოთ ავტორიტარი ლიდერი. კონკრეტული აღქმა ლოგიკურად იყო კადაფის მხრიდან, ვინაიდან 1986-დან 1998 წლამდე აშშ-ის გაცხადებული მიზანი ლიბიაში რეჟიმის

დამხოზა იყო (Pauly, 2025). აღქმამ, რომ დათმობის შემთხვევაშიც კი დაისჯებოდა, მას ბოლომდე ბრძოლის სურვილი გაუღვივა. ამიტომაც გახდა აუცილებელი ვაშინგტონის მხრიდან გარანტიების მიცემა. აშშ-მა და დიდმა ბრიტანეთმა კადაფის მკაფიო სიგნალი გაუგზავნეს - მათ მოითხოვეს ლიბიის ქცევის (ბირთვული პროგრამის გაუქმება) და არა რეჟიმის შეცვლა. პრიორიტეტების მსგავსად გადაწყობამ აშშ-ის მაიძულებელი დიპლომატიის წარმატება და კადაფის რეჟიმის უსაფრთხოება განსაზღვრა, ყოველივე ამან კი პრაქტიკული განხორციელება დენუკლეარიზაციის შესახებ შეთანხმებაში ჰპოვა.

სტრატეგიული რეალიზმი რაციონალური არჩევანის თეორიას ეყრდნობა. შელინგის მიხედვით, აქტორები რაციონალური მოთამაშეები არიან, რომლებიც მუდმივად ითვლიან გადაწყვეტილების მიღების პოტენციურ სარგებელსა თუ ზარალს. 2003 წელს ლიბიის დენუკლეარიზაციის სწორედ ასეთი გათვლა იყო. მაიძულებელმა დიპლომატიამ კადაფი დააყენა შემდეგი არჩევნის წინაშე: 1. ბირთვული პროგრამების შენარჩუნება, რომლის პოტენციური სარგებელი შემაკავებელი ფაქტორის არსებობა იყო, ხოლო ზარალი - აშშ-ის მხრიდან გარდაუვალი სამხედრო ინტერვენცია და ერაყის სცენარის გამეორება. 2. ბირთვული პროგრამების დათმობა, რომლის პოტენციური დანაკარგიც ბირთვულ ამბიციებზე უარის თქმა და ვაშინგტონთან დათმობაზე წასვლა გახლდათ, ხოლო სარგებელი ერთმხრივი და მრავალმხრივი სანქციების მოხსნა, ეკონომიკური პროგრესი და რეჟიმის საერთაშორისოდ ლეგიტიმაცია - უსაფრთხოება იყო. კადაფის რეჟიმის გადარჩენის სურვილი აღმოჩნდა კატალიზატორი აშშ-ის მაიძულებელი დიპლომატიის წარმატებით განხორციელებაში.

ამგვარად, თომას შელინგის სტრატეგიული რეალიზმის პრიზმიდან, ლიბიის დენუკლეარიზაცია არ ყოფილა კადაფის კეთილი ნების გამოვლინება. ეს იყო აშშ-ის წარმატებული მაიძულებელი დიპლომატიის შედეგი, სადაც ვაშინგტონმა სარწმუნო მუქარისა და უსაფრთხოების გარანტიების კომბინაციით ლიბიის ლიდერის

რაციონალური აღქმები და პრიორიტეტები შეცვალა. კადაფიმ გააცნობიერა, რომ რეჟიმის გადარჩენისთვის ბირთვული იარაღის ფლობა, მის დათმობასთან შედარებით, გაცილებით დიდ საფრთხესთან ასოცირდებოდა, რაც აშკარად ეხმიანება სტრატეგიული რეალიზმის თეორიულ ლოგიკას.

კვლევის ძირითადი მიგნებები და დასკვნა

კონკრეტულ ნაშრომში კვლევის მეთოდების გამოყენების, ლიტერატურის მიმოხილვის, პირველადი და მეორეული წყაროების ანალიზისა და საკითხის თეორიულ ჭრილში განხილვის საფუძველზე დადასტურდა კვლევის ჰიპოთეზა და გამოვლინდა ლიბიის დენუკლეარიზაციის გადაწყვეტილების მიღების მექანიზმებზე არსებული ინფორმაცია, რომელიც აქამდე ნაკლებად იყო შესწავლილი.

კვლევამ აჩვენა, რომ აშშ-ის მაიძულებელი დიპლომატია ლიბიის წინააღმდეგ არ ყოფილა ერთჯერადი ან მხოლოდ მყისიერი სამხედრო მუქარის შედეგი. ათწლეულების განმავლობაში განხორციელებულმა ცალმხრივმა თუ მრავალმხრივმა ეკონომიკურმა და პოლიტიკურმა სანქციებმა ლიბია მაიძულებელი დიპლომატიის მიმართ უფრო მგრძნობიარე გახადა. სანქციების ქსელურმა ეფექტმა საწყის ფაზაშივე შეზღუდა კადაფის მანევრირების სივრცე, რითაც საფუძველი ჩაეყარა რეჟიმის ეკონომიკურ მოწყვლადობას და მომავალში ამერიკული მუქარების ეფექტურობას.

ნაშრომის ძირითადი მიგნებაა, რომ 2003 წელს ლიბიის დენუკლეარიზაციის წარმატება განპირობებული იყო რვავე სავალდებულო პირობის თანადროულად შესრულებით. კვლევამ აჩვენა, რომ ვაშინგტონმა მიაღწია იძულებითი დიპლომატიის მიზნების აბსოლუტურ სიცხადეს (1), როდესაც რეჟიმის შეცვლის ბუნდოვანი იდეიდან კონრეტულად მასობრივი განადგურების იარაღის პროგრამების დათმობის მოთხოვნაზე გადავიდა. პროცესი გამყარებული იყო აშშ-ის ხელმძღვანელობის მტკიცე მოტივაციით, მიეღო კრიზისის ხარჯები და რისკები (2), რაც ერაყში წარმოებული სრულმასშტაბიანი სამხედრო კამპანიითაც ნათლად გამოიკვეთა. თეთრმა სახლმა

შეძლო იძულებითი დიპლომატიისათვის საკმარისი შიდა და საერთაშორისო მხარდაჭერის მოპოვება (3) და ერთხმრივი სანქციებიდან გაეროს უშიშროების საბჭოს მრავალმხრივი სანქციებისა და PSI-ის ამოქმედება უზრუნველყო, რასაც ზურგს უმაგრებდა პრეზიდენტ ჯორჯ ბუშის ძლიერი პოლიტიკური ლიდერობა (4).

გასაიდუმლოებული მოლაპარაკებების ფაზაში ვაშინგტონმა ლიბიას კრიზისის მოსაგვარებელი პირობები სრული სიცხადით წაუყენა (5) - მომლაპარაკებელმა მხარემ მკაფიოდ ჩამოაყალიბა გამოსავალი გზა ლიბიისათვის, რაც სანქციების ეტაპობრივ მოხსნასა და რეჟიმის ხელშეუხებლობის გარანტიას გულისხმობდა. გემ BBC China-ს დაკავებამ და ერაყში ინტერვენციამ კადაფის გონებაში გადაუდებელი მოქმედების აუცილებლობის განცდა შექმნა (6). სადამ ჰუსეინის სწრაფმა დამხობამ ავტორიტარ ლიდერს გაუჩინა აღქმა, რომ თუ ბირთვულ იარაღზე უარს არ იტყოდა, მომდევნო სამიზნედ თავად იქცეოდა (7). შედეგად, იძულების განმხორციელებლის სასარგებლოდ მოტივაციის ასიმეტრია ჩამოყალიბდა (8): კადაფის მხრიდან წინააღმდეგობის გაწევის გაგრძელება საკუთარი რეჟიმის კოლაფსს ნიშნავდა, რამაც იგი საბოლოოდ აიძულა, დათმობაზე წასულიყო.

კადაფის საგარეო პოლიტიკის 1970-1980-იანი წლების რადიკალური, იდეოლოგიზებული ანტიდასავლური კურსიდან 2003 წლის პრაგმატულ, რაციონალურ არჩევანზე ორიენტირებულ რიტორიკაზე გადასვლა ცხადყოფს ლიბიის ლიდერის ოფიციალურ აღიარებას, რომ ბირთვული შეიარაღება მხოლოდ საფრთხეს უქმნიდა რეგიონს. კადაფის პოლიტიკური მანევრირება დინამიკურობით ხასიათდებოდა, რაც საერთაშორისო ტერორისტულ ჯგუფებთან კავშირის სრული გაწყვეტითა და აშშ-სთან ფარული მოლაპარაკებებისას რეჟიმის გადარჩენაზე ვაჭრობაში აისახა. კადაფის მზაობა, ეჩვენებინა მაქსიმალური გამჭვირვალობა უარი ეთქვა ბირთვულ პროგრამებზე, წარმოადგენდა მის უმთავრეს სტრატეგიულ ინსტრუმენტს, რათა ქვეყანა საერთაშორისო პოლიტიკურ-ეკონომიკურ სივრცეში დაებრუნებინა. კვლევა ასკვნის, რომ ავტორიტარი ლიდერის რიტორიკა არ შეცვლილა

მხოლოდ ერთი მოვლენის ფონზე, პანიკურად და გაუაზრებლად. ეს იყო მრავალწლიანი დიპლომატიური მოლაპარაკებების, ეკონომიკური სანქციებით გამოწვეული შიდა პოლიტიკური სიტუაციისა და რეჟიმის შენარჩუნების მოტივით განპირობებული მრავალწლიანი ხედვა, რომელიც დიდი ხნის განმავლობაში თანათანობით ჩამოყალიბდა და 2003 წელს - გარანტიების მიღების შემდეგ - სრული სახე მიიღო.

მოცემულმა ნაშრომმა შეავსო კვლევის ხარვეზი (Research gap) და დაადგინა, რომ გარე წნეხმა გარდამტეხი როლი ითამაშა კადაფის აღქმის შეცვლაში რეჟიმის უსაფრთხოების საკითხში - თუ მანამდე ბირთვული იარაღის ფლობა რეჟიმის უსაფრთხოების გარანტია იყო, განვითარებულმა მოვლენებმა WMD-ის წარმოების შეწყვეტა გადარჩენის ერთადერთ საშუალებად აქცია. შესაბამისად, რეჟიმის გადარჩენის სურვილმა ლიბიის ლიდერი აიძულა, წასულიყო დათმობაზე და მიეღო დენუკლეარიზაციის გადაწყვეტილება.

კვლევის ძირითადი მიგნებები შელინგის სტრატეგიული რეალიზმის პრინციპებს სრულად შეესაბამება. ლიბიის დენუკლეარიზაციის გადაწყვეტილება პირდაპირ გამომდინარეობს აშშ-ის მაიმულებელი დიპლომატიიდან და კადაფის რეჟიმის გადარჩენის სურვილისაგან. თეორიის მიხედვით ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მიგნება არის ის, რომ მუქარის სარწმუნოობა დინამიკურია. 2002 წელს „ბუშის დოქტრინის“ გაუღერებამ და 2003 წელს ერაყში სადამ ჰუსეინის რეჟიმის სამხედრო გზით დამხობამ ფუნდამენტურად შეცვალა პოლიტიკური მესიჯების ბუნება. ვაშინგტონის სიგნალები „იაფი რიტორიკიდან“ გარდაიქმნა რეალურ მუქარებად, რომელთა შესრულების ალბათობა მაღალი იყო. ამ მოვლენამ კადაფის სტრატეგიულ აღქმაში გააჩინა განცდა, რომ ბირთვული პროგრამების გაგრძელება გამოიწვევდა მისი რეჟიმის განადგურებას. სახელმწიფოებს შორის ვაჭრობამ და პოტენციური სარგებლისა და ზარალის გათვლამ აქტორი მიიყვანა რაციონალურ გადაწყვეტილებამდე - დენუკლეარიზაციამდე.

საბოლოოდ, კვლევამ დაადასტურა, რომ აშშ-ის მაიძულებელმა დიპლომატიამ, რომელიც გამოიხატებოდა მრავალწლიან ერთმხრივ თუ მრავალმხრივ სანქციებში, დიპლომატიურ გარიგებებსა და ძალის დემონსტრირების აქტში, გამოიწვია კადაფის რეჟიმის შენარჩუნების სურვილის გამძაფრება, რამაც ლიბიის ლიდერს დენუკლარიზაციის გადაწყვეტილებისაკენ უბიძგა. ბირთვული პროგრამების დათმობა არ ყოფილა კონკრეტულად ეკონომიკური სანქციების, საიდუმლო მოლაპარაკებების დროს წამოყენებული მუქარის ან ერაყში ინტერვენციით გამოწვეული პოლიტიკური ნაბიჯი - ლიბიის ქმედება არა ერთი ფაქტორის, არამედ თითოეული მათგანის კოლექტიური მოქმედების შედეგს წარმოადგენდა. სწორედ პოსტულატთა ერთობლიობამ აქცია განიარაღება კადაფის რეჟიმის გადარჩენის ერთადერთ რაციონალურ გზად.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. წულაძე, ლ. (2020). სოციოლოგიური კვლევის თვისებრივი მეთოდები. ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა.
2. Al Jazeera. (2007, November 4). *Al-Qaeda deputy unveils Libya wing*. <https://www.aljazeera.com/news/2007/11/4/al-qaeda-deputy-unveils-libya-wing> {უ.გ. 15.06.2026}
3. Al-Qadhafi, S. A. (2003). Libyan-American relations. *Middle East Policy*, 10(1), 35–44.
4. Arms Control Association. (2021, July). *Chronology of Libya's disarmament and relations with the United States*. <https://www.armscontrol.org/factsheets/chronology-libyas-disarmament-and-relations-united-states> {უ.გ. 13.06.2026}
5. Arms Control Association. (2023, July). *The Proliferation Security Initiative (PSI) at a glance*. <https://www.armscontrol.org/factsheets/proliferation-security-initiative-psi-glance> {უ.გ. 14.06.2026}
6. Art, R. J., & Cronin, P. M. (Eds.). (2003). *The United States and coercive diplomacy*. United States Institute of Peace Press.
7. BAHGAT, G. (2005). Nonproliferation Success: The Libyan Model. *World Affairs*, 168(1), 3–12. <http://www.jstor.org/stable/20672728>
8. BAHGAT, G. (2007). Prospects for a Nuclear Weapons Free Zone in the Middle East. *World Affairs*, 169(4), 161–168. <http://www.jstor.org/stable/20672771>
9. Baker, P. (2018, April 30). Disarmament, Nuclear Deterrents And the Fall of Libya. New York Times, A7(L). <https://link.gale.com/apps/doc/A536719838/AONE?u=anon~bf9d6267&sid=googleScholar&xid=1fe044a1> {უ.გ. 15.06.2026}
10. Bee, R. J. (2011). Sanctions and nonproliferation. *Great Decisions*, 73–86. <http://www.jstor.org/stable/43682304>
11. Bowen, W. Q., Moran, M. S., & Esfandiary, D. (2012). *The Denuclearization of Libya*. Routledge.

12. Bush, G. W. (2010). *Decision points*. Crown Publishers.
13. Carnegie Endowment for International Peace. (2002, October 7). *The Bush Doctrine*. Carnegie Endowment for International Peace. <https://carnegieendowment.org/posts/2002/10/the-bush-doctrine> {ጥ.፩. 18.05.2026}
14. CBS News. (2001, September). *Interview with Libyan Leader Muammar Gaddafi* [Television broadcast]. CBS News Archive. (Referenced in Congressional Research Service Report, 2002). <https://www.justice.gov/file/266616/dl> {ጥ.፩. 14.06.2026}
15. Cigar, N. (2012). *Libya's nuclear disarmament: Lessons and implications for nuclear proliferation* (MES Monographs No. 2). Middle East Studies at the Marine Corps University
16. Claude, P. (2004, March 18). 'My father is a visionary, not king or president'. The Guardian. <https://www.theguardian.com/world/2004/mar/18/libya> {ጥ.፩. 14.06.2026}
17. Commission on Presidential Debates. (2004, September 30). *September 30, 2004 debate transcript* [Debate transcript]. <https://www.debates.org/voter-education/debate-transcripts/september-30-2004-debate-transcript/> {ጥ.፩. 14.06.2026}
18. Cortright, D., & Lopez, G. A. (2005). Bombs, Carrots, and Sticks: The Use of Incentives and Sanctions. *Arms Control Today*, 35(2), 19–24. <http://www.jstor.org/stable/23627336>
19. Daniel, D. C. F., Dombrowski, P. J., & Payne, R. A. (2004). The Bush Doctrine: rest in peace? *Defence Studies*, 4(1), 18–39. <https://doi.org/10.1080/1470243042000255254>
20. Eckert, S. E. (2008). THE USE OF FINANCIAL MEASURES TO PROMOTE SECURITY. *Journal of International Affairs*, 62(1), 103–111. <http://www.jstor.org/stable/24358147>
21. George, A. L., & Simons, W. E. (Eds.). (1994). *The limits of coercive diplomacy* (2nd ed.). Westview Press.
22. George, A. L. (1991). *Forceful persuasion: Coercive diplomacy as an alternative to war*. United States Institute of Peace Press.

23. Gorbachev, M., Holdren, J. P., Salander, H., Miller, F., Weeramantry, C. G., & Burns, W. F. (2005). Is There a Role for Nuclear Weapons Today? *Arms Control Today*, 35(6), 6–12. <http://www.jstor.org/stable/23627749>
24. HELFSTEIN, S. (2010). Friends Don't Let Friends Proliferate. *Political Science Quarterly*, 125(2), 281–307. <http://www.jstor.org/stable/25698998>
25. Jakobsen, P. V. (2011). Pushing the Limits of Military Coercion Theory. *International Studies Perspectives*, 12(2), 153–170. <http://www.jstor.org/stable/44218656>
26. Jentleson, B. W., & Christopher A. Whytock. (2005). Who “Won” Libya?: The Force-Diplomacy Debate and Its Implications for Theory and Policy. *International Security*, 30(3), 47–86. <http://www.jstor.org/stable/4137487>
27. KELLEY, R. E. (2023). Small-scale inspections in Libya. In *VERIFYING NUCLEAR DISARMAMENT: Lessons Learned in South Africa, Iraq and Libya* (pp. 23–27). Stockholm International Peace Research Institute. <http://www.jstor.org/stable/resrep47025.10>
28. Kimball, D. G. (2018). A Historical Timeline. *Arms Control Today*, 48(5), 16–17. <https://www.jstor.org/stable/90022234>
29. Lantis, J. S. (2008). The Political Economy of Proliferation [Review of *Nuclear Logics: Contrasting Paths in East Asia and the Middle East*, by E. Solingen]. *International Studies Review*, 10(2), 351–353. <http://www.jstor.org/stable/25481977>
30. Lee, D. S. (2017). America's International Leadership in Transition: From Global Hegemony towards Offshore Leadership. *Journal of International and Area Studies*, 24(1), 1–19. <http://www.jstor.org/stable/44272877>
31. Milbank, D. L. (1976). *International and transnational terrorism: Diagnosis and prognosis* (Research Study PR 76 10030). Central Intelligence Agency. https://www.cia.gov/readingroom/docs/DOC_0000658249.pdf
32. National Security Decision Directive No. 205. (1986, January 1). *U.S. policy toward Libya*. Ronald Reagan Presidential Library. <https://www.reaganlibrary.gov/public/archives/reference/scanned-nsdds/nsdd205.pdf>
33. Ogunnubi, O. (2022). South Africa's soft power and the diplomacy of nuclear geopolitics. *GeoJournal*, 87(1), 247–260. <https://www.jstor.org/stable/48754536>

34. Paek, S. (2020). Discouraging the bomb: US counterproliferation success against Libya. *The Korean Journal of International Studies*, 18(2), 221–245.
<https://kjis.org/journal/view.html?pn=search&uid=250&vmd=Full>
35. Pauly, R. B. C. (2025). “They Will Laugh at Us”: Coaxing Libya to Confess. In *The Art of Coercion: Credible Threats and the Assurance Dilemma* (pp. 78–105). Cornell University Press. <http://www.jstor.org/stable/10.7591/jj.26248948.9>
36. Schelling, T. C. (1966). *Arms and influence*. Yale University Press.
37. Schelling, T. C. (1980). *The strategy of conflict*. Harvard University Press.
38. Sechser, T. S. (2018). Reputations and Signaling in Coercive Bargaining. *The Journal of Conflict Resolution*, 62(2), 318–345. <https://www.jstor.org/stable/48597299>
39. Shalgam, A. R. (2021, September 13). *Colonel Gaddafi and I on 9/11*. Al Arabiya English. <https://english.alarabiya.net/in-translation/2021/09/13/Colonel-Gaddafi-and-I-on-9-11> {ᄡ.ᄡ. 14.06.2026}
40. Tenet, G. (2007). *At the center of the storm: My years at the CIA*. HarperCollins Publishers.
41. United Nations Office for Disarmament Affairs. (n.d.). *Biological Weapons Convention*. <https://disarmament.unoda.org/index.php/en/our-work/weapons-mass-destruction/biological-weapons/biological-weapons-convention> {ᄡ.ᄡ. 07.06.2026}
42. United Nations. (2003, December 23). *Security Council hails Libya's cooperation with UN on weapons verification*. UN News. <https://news.un.org/en/story/2003/12/89742> {ᄡ.ᄡ. 15.06.2026}
43. UN Security Council. (1998, August 27). *Resolution 1192 (1998) / [adopted by the Security Council at its 3920th meeting, on 27 August 1998]* (S/RES/1192). UN Digital Library. https://digitallibrary.un.org/record/259091/files/S_RES_1192%281998%29-EN.pdf
44. U.S. Department of State. (2004). *Key foreign policy achievements*. <https://2009-2017.state.gov/s/d/rm/rls/perfrpt/2003/html/28945.htm>
45. U.S. Department of State. (2006, April). *Country reports on terrorism 2005*. <https://2009-2017.state.gov/documents/organization/65462.pdf>
46. Van Evera, S. (1997). *Guide to methods for students of political science*. Cornell University Press.
47. White House. (2002). *The national security strategy of the United States of America*.